

ANALIZA EKONOMSKIH KRIZA U SVIJETU S REFLEKSIJAMA ZA BUDUĆI RAZVOJ RH

Čižmarević, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:145:960134>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

Repository / Repozitorij:

[EFOS REPOSITORY - Repository of the Faculty of Economics in Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku
Sveučilišni prijediplomski studij (Menadžment)

Ivana Čižmarević

**ANALIZA EKONOMSKIH KRIZA U SVIJETU S
REFLEKSIJAMA ZA BUDUĆI RAZVOJ RH**

Završni rad

Osijek, 2023.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku
Sveučilišni prijediplomski studij (Menadžment)

Ivana Čižmarević

**ANALIZA EKONOMSKIH KRIZA U SVIJETU S
REFLEKSIJAMA ZA BUDUĆI RAZVOJ RH**

Završni rad

Kolegij: Gospodarstvo Hrvatske

JMBAG: O113146277

e-mail: cizmarevicivana@gmail.com

Mentor: izv. prof. dr. sc. Nataša Drvenkar

Osijek, 2023.

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Faculty of Economics and Business in Osijek
University Undergraduate Study (Management)

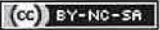
Ivana Čižmarević

**ECONOMIC CRISES ANALYSES WITH REFLECTIONS ON
THE FUTURE DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF
CROATIA**

Final paper

Osijek, 2023.

IZJAVA
O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI,
PRAVU PRIJENOSA INTELEKTUALNOG VLASNIŠTVA,
SUGLASNOSTI ZA OBJAVU U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA
I ISTOVJETNOSTI DIGITALNE I TISKANE VERZIJE RADA

1. Kojom izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je završni rad isključivo rezultat osobnoga rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.
2. Kojom izjavljujem da je Ekonomski fakultet u Osijeku, bez naknade u vremenski i teritorijalno neograničenom opsegu, nositelj svih prava intelektualnoga vlasništva u odnosu na navedeni rad pod licencom *Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Hrvatska*.
3. Kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i objavi moj rad u institucijskom digitalnom repozitoriju Ekonomskoga fakulteta u Osijeku, repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti, NN 119/2022).
4. izjavljujem da sam autor/autorica predanog rada i da je sadržaj predane elektroničke datoteke u potpunosti istovjetan sa dovršenom tiskanom verzijom rada predanom u svrhu obrane istog.

Ime i prezime studenta/studentice: Ivana Čizmarević

JMBAG: 0113146277

OIB: 61519459621

e-mail za kontakt: cizmarevicivana@gmail.com

Naziv studija: Preddiplomski studij, Menadžment

Naslov rada: Analiza ekonomskih kriza u svijetu s refleksijama za budući razvoj RH

Mentor/mentorica rada: Izv. prof. dr. sc. Nataša Drvenkar

U Osijeku, 18.9.2023. godine

Potpis Ivana Čizmarević

Analiza ekonomskih kriza u svijetu s refleksijama za budući razvoj RH

SAŽETAK

Svrha ovog završnog rada je definirati i detaljnije objasniti globalizaciju i ekonomske krize. Globalizacija je pojam koji je u suvremenom dobu postao sveprisutan te se shodno tome pojavljuje u svim sferama ljudskog života. Ciklus globalizacije, osim što donosi brojne pozitivne učinke, donosi i one negativne, a ekonomska kriza upravo je jedan od negativnih učinaka globalizacije. Ekonomska kriza može se definirati kao faza poslovnoga ciklusa u kojoj dolazi do prekida snažnog gospodarskog rasta i naglo nastupa pad. Kroz povijest, svijet je pretrpio brojne ekonomske krize.

Tijekom pisanja ovog završnog rada korišteni su podaci iz knjiga, zbornika radova, raznih znanstvenih i stručnih priručnika, članaka i ostalih vrsta radova istaknutih u literaturi na kraju rada. Svi navedeni podaci korišteni u radu su kroz rad i detaljnije opisani te je dio rada predstavljen tabličnim, grafičkim i slikovnim prikazima radi jasnijeg razumijevanja.

Analiza najznačajnijih svjetskih ekonomskih kriza koje su prevladavale tijekom 20. i 21. stoljeća s refleksijama za budući razvoj Hrvatske osnovni je cilj ovog završnog rada. Prvotno, svaka od analiziranih kriza općenito je definirana te su zatim navedeni i detaljnije opisani uzroci i posljedice tih kriza. Nadalje, posebna pozornost stavljena je na gospodarstvo Hrvatske te su također navedeni i detaljnije objašnjeni određeni mehanizmi koji omogućuju jačanje otpornosti gospodarstva Hrvatske na ekonomske krize.

Ključne riječi: globalizacija, ekonomske krize, gospodarstvo Hrvatske

Economic crises analyses with reflections on the future development of the republic of Croatia

ABSTRACT

The purpose of this final paper is to define and explain globalization and the economic crisis in more detail. Globalization is a term that has become ubiquitous in the modern era and, accordingly, appears in all spheres of human life. The cycle of globalization, in addition to numerous positive effects, also brings negative ones, and the economic crisis is precisely one of the negative effects of globalization. An economic crisis can be defined as a phase of the business cycle in which there is an interruption of strong economic growth and a sudden decline. Throughout history, the world has suffered numerous economic crises.

Data from books, collections of papers, various scientific and professional manuals, articles and other types of works highlighted in the literature at the end of the paper were used in the preparation of this final paper. All the data used in the work are described in more detail throughout the work, and part of the work is presented in tables, graphics and pictures for easier understanding.

The analysis of the most significant world economic crises that prevailed during the 20th and 21st centuries with reflections on the future development of Croatia is the main goal of this final thesis. First, each of the analyzed crises is generally defined, and then the causes and consequences of these crises are detailed and described. Furthermore, special attention is dedicated to the Croatian economy, and certain mechanisms that make it possible to strengthen the resistance of the Croatian economy to economic crises are described and explained in details.

Keywords: globalization, economic crisis, Croatian economy

Sadržaj

1.	Uvod.....	1
2.	Metodologija rada.....	2
3.	Globalizacija.....	3
3.1.	Pojmovno određenje globalizacije.....	3
3.2.	Dimenzije globalizacije	3
3.3.	Pozitivni učinci globalizacije	5
3.4.	Negativni učinci globalizacije	6
4.	Krize i ekonomske krize	8
4.1.	Pojmovno određenje krize i ekonomske krize	8
4.2.	Poslovni ciklusi.....	9
4.3.	Krizni menadžment	10
5.	Analiza ekonomskih kriza	12
5.1.	Velika depresija (1929. – 1933.).....	12
5.1.1.	Uzroci Velike depresije	12
5.1.2.	Posljedice Velike depresije	15
5.2.	Velika energetska kriza (1973.)	16
5.2.1.	Uzroci energetske krize	17
5.2.2.	Posljedice energetske krize	18
5.3.	Ekonomska kriza iz početka 90-ih (1990.)	21
5.3.1.	Uzroci krize.....	22
5.3.2.	Posljedice krize	23
5.4.	Globalna financijska kriza (2007. – 2008.).....	25
5.4.1.	Uzroci globalne financijske krize.....	25
5.4.2.	Posljedice globalne financijske krize	27
6.	Načini jačanja otpornosti gospodarstva RH na ekonomske krize.....	31
7.	Zaključak.....	34
	Literatura	36
	Popis tablica.....	39
	Popis grafikona.....	39
	Popis slika	40

1. Uvod

Globalizacija označava socijalni ciklus kojemu je temeljni cilj stvaranje cjelovitog i specifičnog svijeta. Konstantno investiranje u istraživanje i razvoj, obrazovanje i tehnologiju temeljni su zahtjevi koje postavlja proces globalizacije. Globalizacijom rukovode najznačajnije svjetske sile. Proces globalizacije uz brojne pozitivne učinke, nažalost donosi i rizike odnosno negativne učinke. Jedan od negativnih učinaka globalizacije su krize koje su nebrojeno puta zahvatile čitav svijet.

U suvremenom svijetu krize potresaju i u većoj ili manjoj mjeri oštećuju kako pojedinca tako i razne vrste organizacija. Svaka kriza je sama po sebi specifična, pa stoga postoje razni uzroci i posljedice kriza što znači da je bitno primjeniti odgovarajuće strategije kako bi se izborilo s krizom. Ovisno o varijanti i intezitetu krize, posljedice mogu biti značajne i bolne, dok neke krize za gospodarstva mogu biti prava pogodnost. Uzimajući u obzir iznimnu bitnost i kompleksnost kriznih problematika, sve se više podrazumijeva neophodnost izučavanja kriznog menadžmenta. Ekonomska kriza, najlakše se može objasniti kao kolaps i značajno reduciranje gospodarskih aktivnosti što proučuju razne teške posljedice za cjelokupno gospodarstvo. Prema mišljenju ekonomskih stručnjaka, sve zemlje ne bivaju u istoj mjeri zahvaćene krizama, a to najprije ovisi o intezitetu izvozne zavisnosti tih zemalja.

Europska unija susretala se s raznim vrstama kriznih problematika. Stoga, kako bi se u budućnosti što uspješnije izborila s krizama, uvedene su razne izmjene u zakonima i politici. Mnogobrojne krizne problematike s kojima se borila Hrvatska i svijet, iznova su potvrđivale da postaju sve više nepredvidljive, kompleksnije i sve većih razmjera. S ciljem postizanja uspješnijeg upravljanja kriznim stanjima te zaštite ljudi i organizacija, Europska unija i zemlje pripadnice Europske unije uspostavile su mehanizme prekograničnog zajedničkog poslovanja i pomoći.

2. Metodologija rada

Tema ovog završnog rada je „Analiza ekonomskih kriza u svijetu s refleksijama za budući razvoj RH“, a temeljni cilj istraživanja je opširnije definirati pojam globalizacije i ekonomskih kriza te analizirati četiri najznačajnije svjetske ekonomske krize koje su prevladavale tijekom 20. i 21. stoljeća. Cilj je, također, navesti i detaljnije objasniti mehanizme jačanja otpornosti gospodarstva Hrvatske na ekonomske krize.

Ovaj završni rad strukturiran je u sedam poglavlja, a to su: uvod, metodologija rada, globalizacija, krize i ekonomske krize, analiza ekonomskih kriza, načini jačanja otpornosti gospodarstva RH na ekonomske krize te zaključak.

Nekoliko metoda istraživanja upotrijebljeno je tijekom sastavljanja ovog završnog rada. Uvod odnosno prvo poglavlje i metodologija odnosno drugo poglavlje predstavljaju sažeti pregled rada. U trećem poglavlju definiran je i detaljnije opisan pojam globalizacije. Zatim, navedene su i detaljno objašnjene dimenzije globalizacije te su uspoređeni pozitivni i negativni učinci globalizacije pri čemu je korištena metoda komparacije. Četvrto poglavlje predstavljaju krize i ekonomske krize. Naime, prvotno su opširnije definirani pojmovi krize i ekonomske krize, a zatim su detaljnije razrađeni pojmovi poslovnih ciklusa i kriznog menadžmenta. U trećem i četvrtom poglavlju najviše je korištena metoda deskripcije radi opisivanja raznih vrsta problematika. Peto poglavlje predstavlja analizu ekonomskih kriza. Naime, navedene su četiri najistaknutije svjetske ekonomske krize koje su prevladavale tijekom 20. i 21. stoljeća. Redom su predstavljene: Velika depresija (1929. – 1933.), velika energetska kriza (1973.), ekonomska kriza iz početka 90-ih (1990.) i globalna financijska kriza (2007. – 2008.) te su za svaku od tih kriza opisane specifične karakteristike i navedeni su uzroci i posljedice. Metoda sinteze također je upotrebljena pri donošenju određenih stavova, a statistička metoda korištena je pri slikovitom opisivanju navedenih tvrdnji. U šestom poglavlju fokus je na gospodarstvu Hrvatske. Naime, navedeni su i objašnjeni određeni mehanizmi jačanja otpornosti gospodarstva RH na ekonomske krize. Posljednje, odnosno sedmo poglavlje je zaključak u kojem su izneseni određeni stavovi na temelju cjelokupnog istraživanja.

3. Globalizacija

Ovo poglavlje bavi se temom globalizacije te je podijeljeno u četiri potpoglavlja. Naime, u prvom potpoglavlju definiran je pojam globalizacije te je objašnjena razlika između globalnog gospodarstva i globalizacije. Dimenzije globalizacije (ekonomska, kulturna i politička) navedene su i objašnjene u drugom potpoglavlju. Treće potpoglavlje bavi se pozitivnim učincima globalizacije, dok je četvrto potpoglavlje usmjereno na negativne učinke globalizacije.

3.1. Pojmovno određenje globalizacije

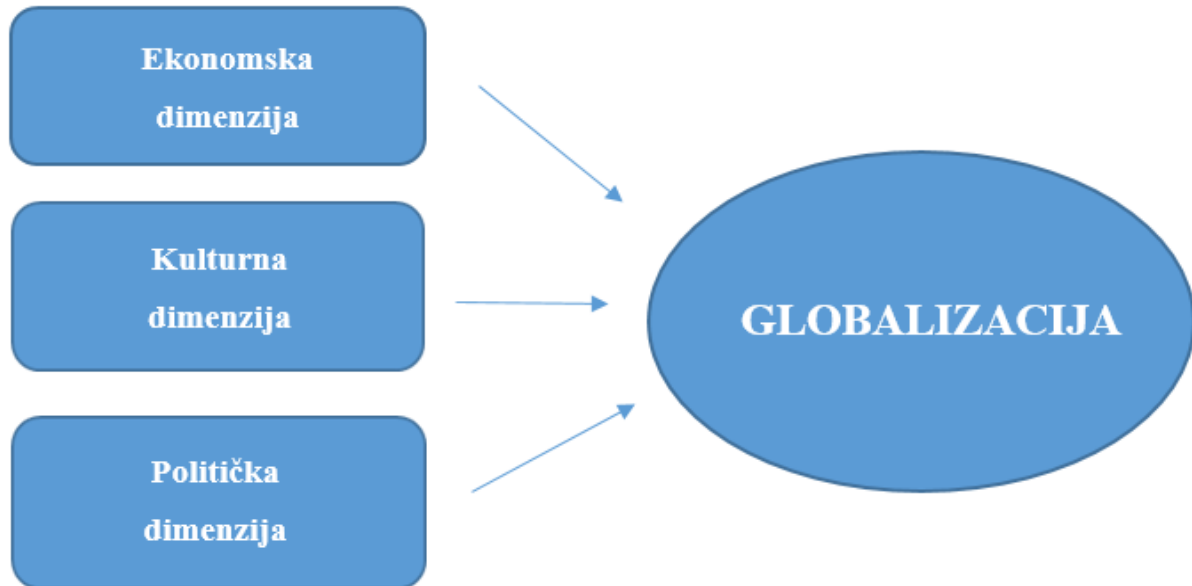
Prema istraživanju Ajvaza i Račića (2014:22), globalizacija je fenomen koji je u modernom dobu poprimio sveprisutnost te se kao takav pojavljuje u segmentima nadnacionalnih političkih sustava, informatičke tehnologije te sveobuhvatne kulture i ekonomske politike. Kao teorijska dvojba i misterija, globalizacija ostaje neshvatljiva. Naime, nije dokazano je li povijesno gledano neizbježna ili je zapravo golemo svjetsko neutemeljno vjerovanje. Također, važno je pitanje je li globalizacija samo poduhvat kojim se ostvaruje nadmoć određenih ili je to neplaniran i realan politički ciklus. Pojedinci u globalizaciji prepoznaju sve snažniju svjetsku raspodjelu dok drugi karakteriziraju neophodnim međusobno povezivanje i spajanje svijeta.

Staničić (2000:919) objašnjava da je globalno gospodarstvo vladalo makar od doba imperijalizma. Potom, u sustav globalizacije globalno gospodarstvo uključilo je informacijsko-komunikacijski i znanstveno-tehnološki preokret. Globalno gospodarstvo predstavlja podlogu, dok je globalizacija dopuna. Dakle, u usporedbi s gospodarskim međuodnosima globalizacija je sveobuhvatnija jer na visokoj razini tehnološkog napretka baziranog na prilagodljivom mehanizmu proizvodnje prezentira svu složenost međunarodnih položaja. Nerijetko se globalno gospodarstvo izjednačava s pojmom globalizacije, međutim detaljna obrada integriranja svjetskog gospodarstva potvrđuje da prevladavaju iste određene karakteristike, ali da to definitivno nije specifičan pojam. Razlog za ovakvo gledište najvjerojatnije se može pronaći u činjenici da su globalno gospodarstvo i globalizacija povezani, ali opet različiti pojmovi. Jasno razumijevanje razlika između ova dva izraza prijeko je potrebno za mogućnost cjelovitog prihvaćanja kompleksnosti inovativnog globaliziranog svijeta.

3.2. Dimenzije globalizacije

Prema istraživanju Jagića i Vučetića (2013:18), tumačenje globalizacijskih procesa, primjećuje se u ekonomskom, kulturnom i političkom mehanizmu funkcioniranja na svjetskom nivou. U

politici i ekonomiji ističu se nužne i ključne reforme u globalizacijskom postupku, dok se nešto manje ističu na kulturnom području. Jednim dijelom, jedinstvenost globalizacije odražava se u međuovisnosti njenih dimenzija (Slika 1).

Slika 1. Dimenzije globalizacije

Izvor: autorica izradila vlastiti slikovni prikaz prema Jagić i Vučetić (2013)

Mehanizam kreiran od strane globalnih financija i globalne proizvodnje može se definirati kao globalna ekonomija. To je rezultiralo stvaranjem financijskih institucija i golemih tvrtki koje posjeduju svoje poslovne jedinice širom svijeta te samostalno djeluju. Kreiranje i definiranje načela specifičnog svjetskog tržišta omogućuju napredne strategije i tehnologije pružanjem primijenjivih proizvoda. Ekonomska globalizacija se, za opće dobro svjetske populacije predstavlja kao jedinstvena i ispravna. Međutim, razne neočekivane i šokantne situacije modernog društva ukazuju na to da ekonomska globalizacija prerasta znatnim dijelom u neistinu i štetnu doktrinu. Ta doktrina zasnovana je na snazi značajnog poduzetničkog pothvata, konzumerizma i slično, navode Jagić i Vučetić (2013:18).

Prema mišljenju Jagića i Vučetića (2013:18), politička globalizacija zahtjeva pravce pravednog zajedničkog djelovanja i demokratskog odnosa te nastoji procijeniti daljnji svjetski napredak. Humanistički smisao zadovoljava imajući bitne političke uloge u smislu povezivanja društava i njihovih tradicija te očuvanja blagostanja. Također, uključuje premiještanje lokacija odlučivanja s državnih na međunarodne zajednice i ustanove. Obuhvaća i kontradiktornost i univerzalnost političkih odnosa koji vrijede u sklopu i između država.

Kulturna globalizacija fokusirana je na formiranje ujednačene kulture na razini cijelog svijeta. Kroz povijest, svi društveni slojevi oblikuju svoju jedinstvenu kulturu izoliranu od vanjskih čimbenika određenim preprekama. Te prepreke mogu biti prostorne, jezične i religijske. Djelovanjem jednostavnijeg funkcioniranja raznih faktora te se prepreke razbijaju. Zbog toga se tvrdi da pod učinkom istih saznanja svi živimo u globalnom selu. Sasvim je jasno da nastanak globalne kulture osiguravaju sredstva nekontroliranih razmjena informacija. Potrebno je iznimnu pažnju pridati reformama koje se odvijaju u području kulture. Upravo su te reforme zbog djelovanja globalizacije itekako osjetljive, navode Jagić i Vučetić (2013:20).

3.3. Pozitivni učinci globalizacije

Ciklus globalizacije kao otvoren protok ljudi, podataka, zamisli, sirovina i kapitala nesavladiv je unatoč državnim barijerama. Bez dvojbe se može zaključiti da globalizacija kakva dominira početkom 21. stoljeća prvenstveno doprinosi ciljevima naprednih proizvodnih država. Globalizacija posjeduje brojne kvalitete, stoga stanja svih siromašnih država nisu posve nepopravljiva, mišljenja je Mesarić (2007: 353).

Mesarić (2007:352-353) ističe da je najočitiji slučaj vrlo siromašne zemlje kojoj je globalizacija omogućila da započne gospodarski napredak upravo Kina. Zahvaljujući globalizaciji, Kina je u razdoblju od 20 godina izbavila iz bijede značajan udio svog stanovništva. Slučaj Kine i još pojedinih država jugoistočne Azije obično se ističe kao pokazatelj učinkovite primjene globalizacije i ostvarivanja napretka. Država je uz istodobno napuštanje objekata za poduzeća, otvoreno tržište, priljev tehnologija i stranoga kapitala imala presudnu poziciju u aktiviranju i pozicioniranju napretka, a to je zajednička karakteristika Kine i nekih istočnoazijskih zemalja. Navedene zemlje imale su politiku razvoja koja je bila protivna ideologiji Washingtonskog sporazuma, odnosno smjernicama MMF-a, temeljenim na pretpostavci besprijeorne konkurencije i tržišta.

Kako navodi portal Europski parlament (2023), Europska unija, zahvaljujući raznim trgovinskim ugovorima i svom trgovinskom konceptu, najznačajniji je trgovinski suradnik čak 80 država. Također, vrlo je privlačno središte za poslovno funkcioniranje. Uz Kinu i SAD, Europska unija je jedan od najvažnijih sudionika u međunarodnim trgovinskim odnosima.

Neprestano se povećava udio poslova izravno ili neizravno uključenih u izvoz Europske unije. Pored toga što su poslovne mogućnosti usmjerene prema tvrtkama zaduženim za izvoz, nude se i dobavljačima proizvoda i usluga. Podrazumijeva se da u Hrvatskoj značajan udio poslova

uvelike ovisi o izvozu Europske unije s obzirom na to da djelatnosti uključene u izvoz ostalih članica Europske unije obavlja velik broj hrvatskih zaposlenika. Povećava se postotak visoko obrazovanih zaposlenika koji obavljaju poslove uključene u izvoz. Samim time, ti poslovi značajno su cjenjeniji od drugih poslova (Europski parlament, 2023).

Stoga, uočljivo je kako su ključni pozitivni učinci globalizacije sljedeći: značajan gospodarski procvat određenih zemalja jugoistočne Azije, a prvenstveno Kine, važna pozicija Europske unije među ključnim sudionicima u međunarodnoj trgovini, razvitak Europske unije u izrazito poželjno poslovno područje, konstantan rast udjela poslova vezanih za izvoz Europske unije, znatan udio poslova u Hrvatskoj koji u velikoj mjeri ovise o izvozu Europske unije pa je samim time prouzročen i konstantan rast udjela visoko obrazovanih zaposlenika uključenih u izvoz.

3.4. Negativni učinci globalizacije

Mesarić (2007:350-351) navodi da se početkom 21. stoljeća, a posebno radi katastrofalnih implikacija stvorenih u mnogim državama Trećega svijeta, sve znatnije uvažava mišljenje kako je neisplativ egzistirajući princip globalizacije. Globalizacija, prema mišljenju značajnog broja ljudi, nije zadovoljila predviđanja.

U brojnim siromašnim državama drastično su porasli inozemni dugovi pa stoga te države izdvajaju većinski dio svog proračuna za isplatu istih. Na taj način zaustavlja se bilo kakav napredak. Karakteristike globalizacije kao što su bezbrižno kretanje kapitala, uvođenje novih tržišta, zabranjivanje tržišnih prepreka u brojnim su primjerima samo dodatno zakomplicirale poteškoće siromaštva, mišljenja je Mesarić (2007:352).

Konstantni rast svjetskog siromaštva je najteža posljedica globalizacije. NAFTA odnosno Sporazum o slobodnoj trgovini između SAD-a, Meksika i Kanade vrlo jasno je dokazao da zagovornici neoliberalne globalizacije nisu bili u pravu. Prema mišljenju ovog autora, „stajalište pobornika neoliberalne globalizacije da slobodna međunarodna trgovina jednako koristi svim zemljama bez obzira na stupanj njihove ekonomske razvijenosti običan je mit” (Mesarić 2007:372). Ovakvo mišljenje proizašlo je iz saznanja da je modernizacija nerazvijenih poljoprivrednih gospodarstava zaustavljena zbog toga što je nekonkurentnim poljoprivrednim državama liberalizacija vanjske trgovine omogućila uvoz povoljnih proizvodnih dobara iz proizvodnih država. Također, mišljenje da slobodna međunarodna trgovina nepravedno djeluje prema onim manje razvijenim i siromašnim državama dodatno je opravdano kada se u obzir uzmu i ogromne carinske pristojbe kojima se još više otežava uvoz poljoprivrednih dobara iz država Trećega svijeta.

Konstantne konflikte i ratove bilježi svjetsko stanovništvo. Motivi takvih događanja su raznorazni, od onih ekonomskih pa do sociokulturnih. Neprihvatanje, sukobljavanje i zanemarivanje, kako ljudi, tako i njihovih kultura izazvalo je takvo stanje. Također, bitnu ulogu odigrala su nadmetanja za temeljna ljudska te narodnosna, kulturna i religijska prava, navode Jagić i Vučetić (2013:21).

U svom radu Mesarić (2007:358-373) tvrdi da utjecajne multinacionalne kompanije ugrožavaju nesmetano funkcioniranje trgovinskih propisa u međunarodnim trgovinskim odnosima. Okrutnim postupanjem u siromašnim državama nemilosrdno iskorištavaju radnike te katastrofalno zagađuju okoliš.

Komercijalizacija medija postavlja određene pseudo vrijednosti kao najbitnije. Vrijeđanje moralnih vrijednosti uzrokuje upravo komercijalizacija uvrštavanjem materijalnih ciljeva na prvo mjesto. Jasno je da koncept globalizacije uključuje i pozitivne učinke, međutim ti učinci su slabije izraženi od onih negativnih učinaka. Potrebno je naglasiti da specifične posljedice ovisno o jednodolnosti i čvrstini nacionalnih kultura stvara globalizacijski učinak, mišljenja je Vujović (2007:190).

Vidljivo je da su oni najznačajniji negativni učinci globalizacije sljedeći: značajan porast inozemnih dugova u mnogobrojnim siromašnim zemljama, neprekidan rast svjetskog siromaštva, obustavljena modernizacija nerazvijenih poljoprivrednih gospodarstava, izrazito velike carine, konstantni sukobi i ratovi širom svijeta, štetno djelovanje multinacionalnih kompanija te vrijeđanje moralnih vrijednosti prouzročeno komercijalizacijom. Prethodna analiza utjecaja globalizacijskih procesa jasno daje do znanja kako su negativni učinci globalizacije brojniji od pozitivnih učinaka. Velik problem je što se ti negativni učinci s vremenom ne ublažavaju, već stvaraju još veće disproporcije u svjetskim gospodarstvima. Stoga, važno je raditi na tome da se ti negativni učinci reduciraju što je više moguće, a da bi se to postiglo potrebno je učiniti odgovarajuće sankcije. Krajnji cilj je potpuno otklanjanje tih štetnih učinaka, međutim i najmanje reduciranje istih od velike je koristi za daljnji razvoj gospodarstava.

4. Krize i ekonomske krize

Ovo poglavlje orijentirano je na krize i ekonomske krize, a sastoji se od tri potpoglavlja. Naime, prvo potpoglavlje objašnjava što su to krize i ekonomske krize. Zatim, u drugom potpoglavlju analizirani su poslovni ciklusi, a djelatnost kriznog menadžmenta tema je trećeg potpoglavlja.

4.1. Pojmovno određenje krize i ekonomske krize

U svom radu Ivanović (2014:10) navodi da grčka riječ *krisis* simbolizira odabir, odredbu, obrat, štetne učinke, donošenje odluka te prikazuje određenu važnu stavku ili stanje, radikalnu promjenu, problematičan doživljaj. Ima slično poimanje s određenim problematičnim događajem kad je neophodno analizirati tvrdnje i prognoziranja te domišljato procijeniti kriznu problematiku.

Prema mišljenju ovog autora, „pojam krize označava odstupanje od normalnog poretka stvari uslijed događaja koji su drugačiji po prirodi, složenosti i duljini trajanja od uobičajenih, a kritičke odluke donose se u sasvim nezgodnim okolnostima“ (Ivanović, 2014:15). Razlog za ovakvo mišljenje najvjerojatnije se može pronaći u činjenici da se suvremene krize smatraju izrazito specifičnim. Međutim, postavlja se pitanje zašto je to tako? Naime, može se primjetiti da je to tako iz razloga jer se pojavljuju u svim segmentima socijalnog življenja i samim time uzrokuju nemire i nagle promjene u svakodnevnom životu. Vrlo je bitno znati kako se postaviti u takvim kriznim situacijama kako bi se na pravi način otklonile poteškoće te kako bi u konačnici posljedice bile što manje vidljive. Također je važno naglasiti da se krize ne pojavljuju iznenadno, a znatno su vidljive tek kad se dogode poteškoće u okruženju koje onemogućavaju standardna događanja. Prema svemu navedenom, može se zaključiti da krize ne biraju mjesto niti vrijeme nastanka.

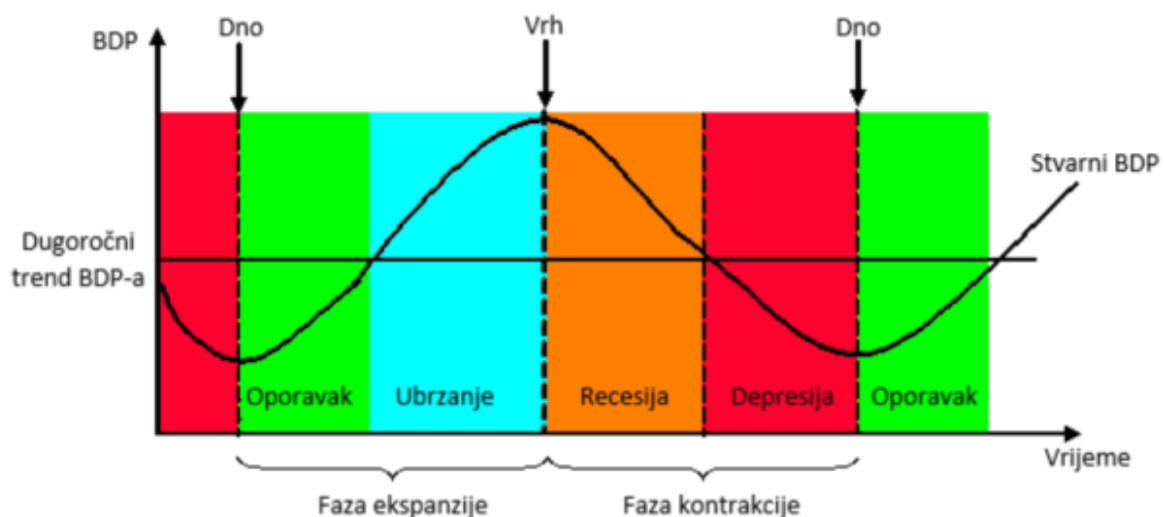
Kriza posjeduje moć prepoznavanja novih prilika. Nadalje, te prilike olakšavaju uspješno rješavanje problema i pružaju nove šanse za značajniji napredak. Prognoza situacije, identificiranje znakova ranog upozorenja, tehnike procjene, spoznaje i razmatranja pozitivni su pomaci koje osiguravaju krize. Stoga, nije točno da čovjeku ili cijelom okruženju kriza donosi jedino štetne učinke, navodi Ivanović (2014:12).

Ekonomska kriza definira se kao prekid i znatno smanjenje gospodarske aktivnosti. Za nivo dohotka, proizvodnje i zaposlenosti to uzrokuje ozbiljne posljedice. U pravilu, to je etapa poslovnoga ciklusa kada nastupa blokada snažnog gospodarskog rasta i iznenada kreće slabljenje. To sve prouzročuje niže cijene, pad značaja vrijednosnih papira, gomilanje

neprodane robe, besparicu, povećanje kamata, obustavljanje ulaganja, povećanje broja nezaposlenih, sveopće bankrote i slično. Proporcionalno se povećavaju dug i nepromjenjivi troškovi poduzeća. Sve to ograničava sposobnost napretka i privrednu aktivnost. Zatim, u isto vrijeme takva vrsta krize pritišće mnoštvo tvrtki pa se generiraju značajne socijalne teškoće. Na sve gospodarske subjekte šire se štetni učinci i dodatno se produbljuju loši privredni uvjeti. Nemoguće je prije reda ustanoviti koliko snažno može potonuti gospodarska aktivnost. To svakako povećava napetost i nemir te potiče blokadu i obrambene mehanizme (Hrvatska enciklopedija, 2021).

4.2. Poslovni ciklusi

Periodično odskakanje stvarnog BDP-a od dugoročnog trenda predstavljaju poslovni ciklusi (Bićanić, Deskar-Škrbić, 2018). Munitlak Ivanović (2014:131-132) objašnjava da je dugogodišnja povijest analiziranja poslovnih ciklusa. Predočavanje funkcioniranja poslovnih ciklusa očitovale se kao panika, kriza i slom. Bitno je naglasiti kako se poslovni ciklusi u određenom vremenskom odmaku ponavljaju. Također, ne odražavaju se uvijek u jednakom vremenskom razdoblju ni modelu. Na slici 2 predložene su primarne faze poslovnih ciklusa. Uočljivo je da se oko dugoročnog trenda kreće stvarni BDP. Naime, važno je napomenuti da dugoročni trend, bez obzira na to što je prezentiran vodoravno, odražava određenu pozitivnu dugoročnu stopu rasta. Takav prikaz služi kako bi se jasnije predložilo tumačenje (Bićanić, Deskar-Škrbić, 2018).

Slika 2. Faze poslovnog ciklusa

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko-slikovno rješenje od: Bićanić i Deskar-Škrbić (2018)

Na slici 2 prikazan je ustaljeni slijed poslovnog ciklusa te se očito primjećuje izmjena etapa. Primjetno je da sve etape nemaju jednaku duljinu djelovanja. Iako, općenito ostvaruju tendenciju rasta. Izuzetno je bitno istaknuti da vrh ciklusa ne podrazumijeva uvijek da je u gospodarstvu prisutna puna zaposlenost. Isto tako, recesija u stvarnom životu ne podrazumijeva uvijek dugoročnu i intenzivnu nezaposlenost (Munitlak Ivanović, 2014:132).

Faza ekspanzije i faza kontrakcije temeljne su faze poslovnog ciklusa. Od momenta kada bruto domaći proizvod dodirne dno, do momenta kada dodirne vrh, odvija se prva faza. Oporavak i ubrzanje su podfaze ekspanzije. Ako se privreda vraća na dugoročni trend, to znači da traje faza oporavka. Zatim, ako privreda raste iznad dugoročnog trenda te zatim dostiže vrh, tada traje faza ubrzanja. Zatim, od momenta kada privreda dodirne vrh pa kreće slabije djelovati, do momenta kada opet dodirne dno, odvija se druga faza. Recesija i depresija su podfaze kontrakcije. Recesija označava razdoblje kada privreda kreće slabije djelovati od vrha ka dugoročnom trendu. Zatim, slabije djelovanje ispod dugoročnog trenda pa dok privreda ne dodirne dno, označava depresiju (Bićanić, Deskar-Škrbić, 2018).

4.3. Krizni menadžment

Djelatnost fokusirana na upravljanje slučajevima štetnim za preživljavanje i daljnji napredak poduzeća, osmišljavanje i poduzimanje odgovarajućih sankcija u svrhu ostvarivanja strateških interesa poduzeća naziva se krizni menadžment (Ivanović 2014:19). Preventivni krizni menadžment djeluje ako je riječ o postupcima izbjegavanja nastanka kriznih problematika. Međutim, ako je nakon pojave krize u pitanju zajamčivanje osnovnih, egzistencijalnih komponenti riječ je o reaktivnom kriznom menadžmentu. Takav tip kriznog menadžmenta određuju precizni prioriteti kao što je primjerice postizanje specifičnog napretka (Legčević, Taučer, 2014:202).

Uloge kriznog menadžmenta su sljedeće: prepoznaje određeno stanje; pruža imenovanje prognoze stanja; proučava financijska i tržišna obilježja te industriju poduzeća; zatim provodi sankcije za završetak krize, navodi Ivanović (2014:19).

U svom radu Ivanović (2014:19-20) tvrdi kako je obrazovanje među značajnijim principima napretka i rukovođenja. Vladanje reformom koja sadržava određenu problematiku iziskuje djelovanje u što kraćem roku, identificiranje te savladavanje i naposljetku otklanjanje problematike. Prije razvitka krize, dok je društveno okružje realno i neopterećeno, idealno je

pokrenuti angažman na sprječavanju nastanka krize, prognoziranju i uspješnom otklanjanju komplikacija prije nego li prerastu u krize. U svrhu pravodobnog djelovanja i sprječavanja krize, predostrožno promišljanje ovladavanja kriznim stanjima istražuje potencijalne varijante kriznih stanja. Analizirajući znanja i stavove do kojih se došlo rješavanjem kriznih stanja, istraživački rad modelu ovladavanja kriznim stanjima pretpostavlja razmatranje ovladavanja krizama koje su se dogodile.

Za kvalitetan bijeg iz bilo koje krizne problematike u organizaciji presudan je krizni menadžment. Određene uzročnike nastanka sadrži svaka kriza, a te uzročnike nužno treba prvotno prepoznati te u konačnici uspješno otkloniti. Između ostalog, značajne, a može se reći i skrivene kvalitete koje omogućuju procvat organizacije sadrži svaka krizna situacija. Neophodno je znati uočiti i upotrijebiti te određene kvalitete kako bi se procvat uistinu i ostvario. Kako na individualnoj razini, tako i na organizacijskoj razini, dostupan je vremenski period i potencijal neophodan za rukovođenje kriznim problematikama (Legčević, Taučer, 2014:202). Činjenica je kako je prilično zastupljen problem izostanak potrebnih sposobnosti i taktika kako bi se efikasno otklonile određene poteškoće koje se pojavljuju tijekom kriznih situacija. Prema tome, to ponovo podsjeća na važnost i korisnost konstantnog obrazovanja koje pridonosi pravilnom i efikasnom načinu postupanja u različitim teškim kriznim situacijama.

5. Analiza ekonomskih kriza

Poglavlje „Analiza ekonomskih kriza” sastoji se od četiri potpoglavlja, a svako potpoglavlje podijeljeno je na dva dijela. Analizirane su četiri najznačajnije ekonomske krize koje su djelovale u razdoblju 20. i 21. stoljeća, a to su: Velika depresija (1929. – 1933.), velika energetska kriza (1973.), ekonomska kriza iz početka 90-ih (1990.) i globalna financijska kriza (2007. – 2008.). Prvotno, svaka od tih kriza je općenito predstavljena te su zatim navedeni uzroci i posljedice svake pojedine krize.

5.1. Velika depresija (1929. – 1933.)

Gospodarski kolaps koji je zahvatio čitav svijet poznat kao Velika depresija trajao je u razdoblju od 1929. godine do približno 1939. godine. Ističe se kako razvijeni zapadni svijet nikada prije nije pretrpio toliko dugoročnu i tešku gospodarsku situaciju. U financijskim ustanovama, ekonomskoj doktrini i makroekonomskoj strategiji prouzročila je ključne zaokrete. Velika depresija dovela je i do neočekivanog i snažnog reduciranja proizvodnje, snažne nezaposlenosti i teške deflacije te je stvorila izrazito nepovoljne kulturne i društvene efekte u praktički cijelom svijetu (Romer, Pells, n.d.).

5.1.1. Uzroci Velike depresije

Jedan od uzroka Velike depresije bio je burzovni slom 1929. godine. U Americi, 1920-ih godina, nezapamćeno širenje zabilježilo je dioničko tržište. Burzovno investiranje shvaćalo se kao jednostavan princip ostvarivanja dobiti jer su do nevjerojatnih visina rasle cijene dionica. Tijekom listopada 1929. godine, započelo je smanjivanje cijena. Tako je iznimno puno isfrustriranih i uspaničenih ulagača krenulo prodavati svoje dionice što je dodatno zakompliciralo situaciju. Cijene dionica zabilježile su ogroman pad. Kompanije i kupci više nisu imali pouzdanja u privredu. Shodno navedenom, potvrđen je značajan pad investiranja i potrošnje (Duignan, n.d.). U nastavku, Grafikon 1 prezentira cjelovitu dnevnu predstavu Dow Jones Industrial Averagea za vrijeme trajanja razdoblja medvjedeg tržišta 1929. godine. Svjetski gospodarski kolaps koji se zbio 1929. godine ostavio je naznačajniji utjecaj na cjelokupno svjetsko stanovništvo. Međutim, pomoću Grafikona 1 uočljivo je da su dionice bilježile značajan pad i naredne tri godine sve dok u srpnju 1932. godine nisu dotakle dno (Macrotrends, n.d.).

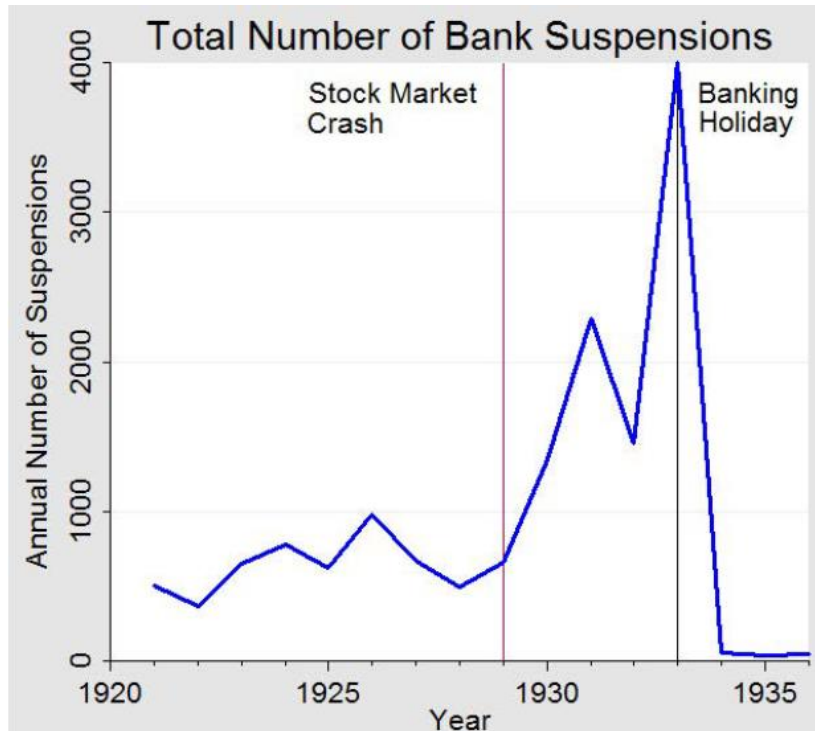
Grafikon 1. Dow Jones - Gospodarski kolaps 1929. godine i medvjede tržište

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko rješenje iz: Macrotrends (n.d.)

Kolaps burze u listopadu 1929. predstavljao je tek uvertiru u ekonomsku krizu koja je u idućim godinama zahvatila čitav svijet. U ponedjeljak odnosno 28. listopada 1929. godine zabilježen je najznačajniji dnevni pad burze. Povijesno je taj kolaps poznat kao „Crni četvrtak”. Cijene dionica su i tijekom polovice mjeseca listopada ostvarivale pad, ali ekstremno pad cijena dionica zabilježen je baš tog četvrtka. Najutjecajnije američke financijske institucije kupile su dionice uz pomoć Sustava federalnih rezervi pa je stoga pad cijena dionica obustavljen. Naime, ta obustava je kratko trajala jer se već narednog tjedna ponovno odvijala kupnja dionica. Shodno tome, i Dow Jones indeks i dalje je bilježio pad u narednom periodu, a najnižu razinu dostigao je 13. studenog 1929. godine. Prije kolapsa burze, odnosno u razdoblju 1920-ih godina privreda SAD-a izuzetno je napredovala i jačala, stanovništvo je živjelo u blagostanju i ostvarivalo je ekonomski rast. Mnogobrojni mali investitori u velikoj su mjeri krenuli špekulirati na burzi što je dovelo do velike potražnja za dionicama, a samim time i cijene dionica su bilježile rast (Statista Research Department, 2022).

SAD-e su, između 1930. i 1932. godine pretrpjele čak četiri bankarske panike. Uzimajući u obzir banke koje su djelovale 1930. godine, do 1933. godine je čak 20% tih banaka propalo. Potaknut time, Franklin D. Roosevelt objavio je nacionalni državni praznik. Stoga, pad potrošnje i investicija bilo je posljedica sve rasprostranjenijih propasti financijskih institucija. Između ostalog, ljudi su novac skupljali u gotovini pa je na neki način i zbog toga za pozajmljivanje bilo sve manje i manje novca. To su dodatno otežale Federalne rezerve, smatraju

određeni naučnici. Naime, Federalne rezerve smatrale su da je za provođenje zlatnog standarda nužno povećanje kamata i reduciranje novčane ponude. Reducirana novčana ponuda reducirala je cijene pa je tako bilo sve manje investiranja i kredita (Duignan, n.d.). U razdoblju od 1921. godine do 1936. godine znatan broj banaka prestao je s radom. Grafikon 2 prezentira sveukupan broj banaka koje su prekinule s radom.

Grafikon 2. Ukupan broj obustava banaka u razdoblju od 1921. do 1936. godine

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko-slikovno rješenje iz: Federal Reserve History (2013), prema Marshall (1937)

Prema Grafikonu 2, vidljivo je kako početak burzovnog sloma predstavlja okomica na 1929. godini. Nadalje, radni praznik predstavlja druga okomica na 1933. godini. Stoga, na temelju grafikonu može se zaključiti da je između 1921. i 1928. godine godišnji broj zatvorenih banaka bio manji od 1000. Naime, 1929. godine, godišnji broj zatvorenih banaka krenuo je bilježiti rast. Prije nego što je pao gotovo na nulu nakon bankovnog praznika, vrhunac zatvorenih banaka zabilježen je 1933. godine (Federal Reserve History, 2013, prema Federal Reserve Bulletin, 1937). Ranije u radu analizirano je kako je drastičan pad burzi i bankrot financijskih institucija doveo do potpunog uništenja cjelokupnog svjetskog ekonomskog sustava. Brojni ekonomski stručnjaci smatraju kako je jedna od najvećih posljedica Velika depresije izgubljenost puzdanje ljudi u ispravno djelovanje financijskih institucija. Ovakav način razmišljenja potpuno je prihvatljiv, jer čim je povjerenje ljudi izgubljeno, stradaju i financijske institucije jer bez ljudi i njihove prisutnosti iste ne mogu kvalitetno poslovati. Stoga, sasvim je opravdano

to što je kroz povijest Velika depresija poznata kao jedna od najtežih ekonomskih nepogoda na razini čitavog svijeta pa je stoga i u ovome radu navedena je kao jedna od najznačajnijih ekonomskih kriza. Međutim, smatra se kako je Velika depresija ipak na neki način i pomogla budućim naraštajima. Povod za ovakvo razmišljanje vrlo vjerojatno proizlazi iz saznanja da je nakon ove katastrofe potpuno zavladao želja za čvrstom i pouzdanom kontrolom te istim takvim financijskim zakonima. Zahvaljujući takvom stavu, poboljšao je način rada financijske strategije.

Evidentno je da su i ostale države svijeta bile zahvaćene Velikom depresijom djelomično zbog zlatnog standarda. Američke države imale su namjeru stjecanja trgovinskog viška s ostalim državama jer je bila zabilježena deflacija i slabija proizvodnja u SAD-a. Naime, poprilično je bio povoljan izvoz SAD-a, a američki državljani nabavljali su manje količine uvoznih dobara. Golem gubitak inozemnog zlata u SAD-u prouzrokovale su upravo te disproporcije. To je prijetilo smanjivanjem vrijednosti valuta onih država koje su imale istrošene pričuve zlata. Posljedično, povećanjem kamata strane centralne monetarne ustanove trudile su se oduprijeti trgovinskim disproporcijama. Krajnji rezultat toga bio je sve veći gubitak radnih mjesta te pad cijena i proizvodnje u njihovim državama. U Europi je gospodarski kolaps bio praktički u istoj mjeri katastrofalan kao u SAD-u (Duignan, n.d.).

Sljedeći uzrok Velike Depresije bio je smanjene tarife i međunarodne pozajmice. Američka privreda je, tijekom kasnih 1920-ih godina bilježila rast, a krediti američkih banaka stranim državama bilježili su pad. Prilično velike američke kamatne stope na neki način bile su uzrok toga. U određenim državama zajmoprimcima, pad je pogodio naglom smanjenju ekonomskih djelatnosti. To je naročito bilo prisutno u Brazilu, Njemačkoj i Argentini. I prije nastanka Velike depresije u SAD-u, privreda tih zemalja bila je zahvaćena recesijom. Tijekom tog perioda, poljoprivredna zanimanja SAD-a, pregovarala su u Kongresu radi prihvaćanja novih carinskih pristojbi na uvoz poljoprivrednih dobara. Smoot-Hawleyev tarifni zakon Kongres je prihvatio. Zakon je na široku lepezu dobara uspostavio visoke carinske pristojbe. Sankcije osвете nekoliko drugih država prouzročio je upravo ovaj zakon. Pad proizvodnje u određenim državama i smanjenje globalne trgovine bio je njihov sveukupni rezultat (Duignan, n.d.).

5.1.2. Posljedice Velike depresije

Financijski sektor je propao 1933. godine. Zatim, proizvodnost i cijene bilježile su značajan pad dok je ogroman broj ljudi ostao bez posla. Došlo je i do zatvaranja industrijskih pogona, a

uslijed blokade računa ljudi su ostali bez svojih poljoprivrednih posjeda i stambenih objekata (FDR Library, n.d.).

Zbog značajnog nazadovanja svjetske trgovine 1930-ih godina, ozbiljne štete podnosili su sektori rudarstva, ribarstva i šumarstva. Vlada je morala uložiti goleme svote novca kako bi pružila potporu ogromnom broju ljudi koji su nedavno izgubili svoja radna mjesta. Doduše, te potpore većinom su bile manjkave i ljudima nisu omogućavale primjereno uzdržavanje obitelji. Otpušteni radnici odlučili su provoditi ulične prosvjede jer su bili sve više i više ogorčeni. Nadali su se da će tako potaknuti vladu da im pruži kvalitetnije potpore ili prilike za zapošljavanje. Ljudi su bili neishranjeni pa su zbog toga i umirali. Prevladajuće siromaštvo te slaba i nekvalitetna ishrana prouzrokovali su daljnje razvijanje tuberkuloze i ostalih svakojakih bolesti. Isto tako, sve veća je bila i smrtnost dojenčadi (Higgins, 2007).

Od raznih vrsta otpadnog materijala, širom zemlje počeli su se graditi siromašni gradovi poznati pod imenom "Hoovervilles". Kako su zbog vremenskih nepogoda negativni učinci depresije bili dodatno produbljeni, mještani Velike ravnice otišli su sa svojih posjeda vjerujući u bolju budućnost. Migracije i razni drugi pokreti prouzročili su ozbiljne i dugoročne posljedice. Naime, zaposlenicima koji nisu izgubili svoje poslove, u razdoblju od 1929. do 1933. godine, prihodi od plaća pali su za oko čak 43 % (FDR Library, n.d.).

5.2. Velika energetska kriza (1973.)

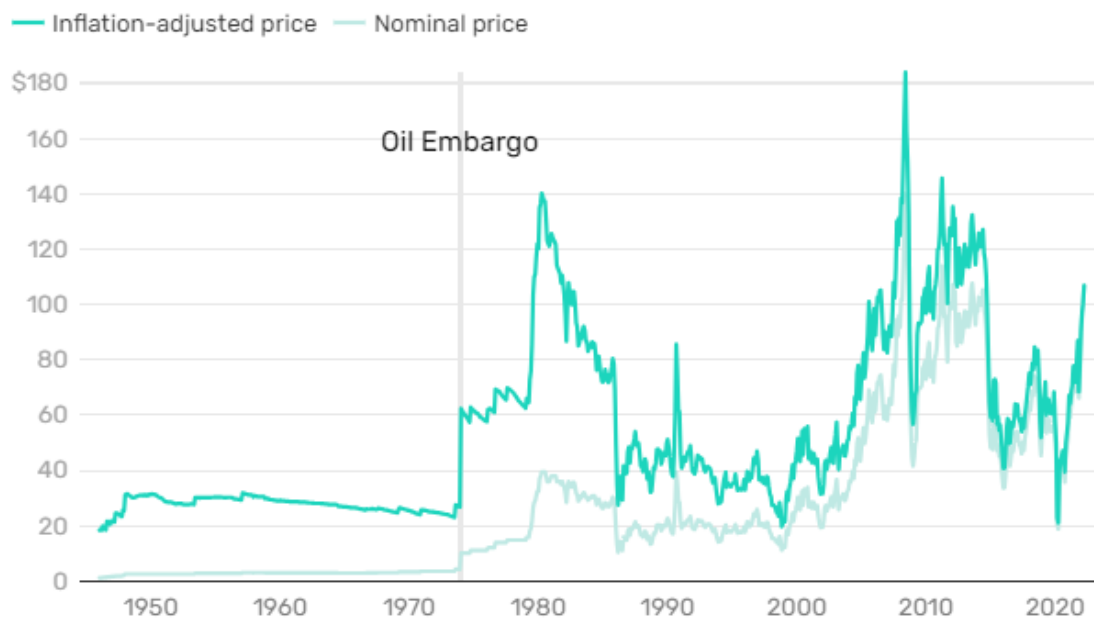
Naftna kriza opisuje se kao iznenadan i značajan rast cijene nafte. Pored rasta cijene, obično je pristutna i reducirana nabava. Moćnim industrijskim privredama temeljni izvor energije je upravo nafta. Stoga, ekonomska i politička uravnoteženost u privredi, a na globalnoj razini, može biti ozbiljno oštećena djelovanjem naftne krize (Kettell, n.d.).

Prva naftna kriza bila je arapski naftni embargo kojeg su 1973. godine naredile arapske države proizvođači nafte. Taj čin bio je odraz njihove osvete zbog financijske potpore Izraelu za vrijeme trajanja sukoba. Predstavljao je kratkotrajnu obustavu dopreme nafte u zapadnoeuropske države i SAD. To je prouzrokovalo značajan rast cijena i u konačnici energetska krizu koja je zahvatila čitav svijet. Ugrožene države morale su proanalizirati koliko im je zapravo nafta prijeko potrebna (Britannica, n.d.).

5.2.1. Uzroci energetske krize

Odlukom Nixona, SAD je skinut sa zlatnog standarda. Također, SAD je za vrijeme Jomkipurskog rata pružio vojnu potporu Izraelu. Stoga je OPEC, motiviran ovim postupcima američke državne vlasti, uveo naftni embargo (Amadeo, 2022).

Predsjednik SAD-a Richard Nixon zatražio je od Kongresa da dodijeli potporu Izraelu na upravljanje tijekom Jomkipurskog rata. Ta potpora bila je financijska pomoć u iznosu od 2,2 milijarde dolara. Nedugo poslije toga, u listopadu 1973. godine, zemljama Amerike uspostavljen je naftni embargo od strane Organizacije arapskih zemalja izvoznica nafte odnosno OAPEC-a. (Corbett, 2013, prema Reich, 1995). Zahvaljujući embargu, uvoz nafte u Ameriku iz zemalja članica OAPEC-a je blokiran. Do značajnih korigiranja svjetske cijene nafte dovela su brojna reduciranja proizvodnje. Cijena nafte se praktički učtverostručila upravo zbog tih reduciranja. Embargo je formalno poništen u ožujku 1974., kada se u okviru OAPEC-a raspravljalo o tome koliko će još djelovati mjere sankcije. Međutim, i dalje su bile prisutne prilično visoke cijene nafte (Corbett, 2013, prema Merrill, 2007). Pomoću Grafikona 3 predstavljen je povijesni prikaz cijena nafte koji pokazuje da su se nakon naftne krize koja je bila 1973. godine, cijene nafte konstantno mijenjale (Amadeo, 2022).

Grafikon 3. Prikaz cijena sirove nafte po barelu od 1946. godine

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko rješenje od: Amadeo (2022), prema Macrotrends (n.d.)

Grafikonom 3 prikazane su nominalne cijene nafte i cijene nafte prilagođene inflaciji od 1946. godine. Za vrijeme djelovanja naftnog embarga Organizacija zemalja izvoznica nafte, u listopadu 1973. godine, cijene nafte prilagođene inflaciji iznosile su 27,17 američkih dolara po barelu. Nadalje, u ožujku 1974. godine povećale su se na 60,81 američkih dolara po barelu (Amadeo, 2022). Analizirajući ovu energetska krizu jasno je kako se problematika navedene krize dodatno zakomplicirala, što se može primjetiti iz Grafikona 3 prema kojem je izrazito uočljivo da su i nakon poništenja embarga bile prisutne izrazito visoke cijene nafte. Razlog ovakve pojave može se pronaći u činjenici da prevladavajuća većina ljudi zapravo nije ozbiljno shvaćala da kriza postoji te da se sve više razvija. Prema tome, nisu se poduzimale nikakve preventivne mjere. Kao i svaka kriza, tako je i ova u konačnici ostavila određene lekcije. Primjerice, ljudi su iskazivali sve značajnije zanimanje za obnovljive izvore energije. Može se zaključiti da je ova energetska kriza potvrdila da nije nimalo jednostavno ostvariti svrhovite izmjene ako većina ljudi niti ne uviđa postojeću problematiku. Stoga, krajnji i osnovni cilj trebao bi biti uspostavljanje tržišta i iskorak ka poticanju budućih jedinstvenih metoda shvaćanja o važnostima energetskih izvora.

Zatim, početkom perioda 1970-ih godina zabilježena je devalvacija dolara. OAPEC je započeo porast cijena u kojem je devalvacija dolara bila glavni faktor. Prihode članica OPEC-a stečene od nafte, efikasno je reduciralo smanjenje vrijednosti dolara. Razlog toga upravo su bile u dolarima istaknute cijene nafte. Umjesto u dolarima, u kontekstu zlata, članice OPEC-a definirale su cijene svoje nafte (Corbett, 2013, prema Hammes, Wills, 2005:501-511). Sporazum iz Bretton Woodsa za cijenu od 35 dolara vezao je zlato. Naime, poništenjem tog sporazuma dogodila se situacija da je do kraja 1970-ih godina cijena zlata enormno povećana (Corbett, 2013).

5.2.2. Posljedice energetske krize

Da bi reducirale izdatke, firme su davale otkaze zaposlenicima. Naime, provjere cijena i nadnica obvezale su firme da očuvaju visoke plaće. Pritom, firme nisu imale mogućnost spustiti cijene da bi stimulirale bolju potražnju (Amadeo, 2022).

Tvrtke nisu bile u mogućnosti procijeniti svoj daljni poslovni tijek jer je Sustav federalnih rezervi previše učestalo mijenjao iznos kamata. Inflacija je bila dodatno produbljena jer su tvrtke održavale visoke cijene. Isto tako, tvrtke se nisu usudile prihvatiti novu radnu snagu. Kriza je napredovala pošto je sve više ljudi ostajalo bez posla (Amadeo, 2022).

U Sustavu federalnih rezervi, začetnici politike smatrali su da je energetska kriza koja je trajala u razdoblju od 1973. do 1974. godine, pojačala već otežano stanje makroekonomskog područja. Potom su ekonomski stručnjaci uvidjeli da na to koliko se značajno šokovi ponude odražavaju na inflaciju, centralna financijska institucija može imati učinak. Međutim, veće cijene nafte u čitavoj privredi imaju opsežno raširen efekt na proizvode. To uglavnom stvara slabiji napredak i inflatorne pritiske. Krajni rezultat toga je sve slabije povjerenje potrošača (Corbett, 2013).

Između ostalog, tako se još dodatno zakompliciralo krizno stanje. Kupcima je bilo sve teže odvojiti financijska sredstva za razne usluge i za kupnju dobara. Razlog toga bio je sve veći porast cijena plina. Nisu imali izbora osim mijenjati svoj dotadašnji način življenja i zbog toga je njihovo povjerenje bilo izuzetno narušeno te su zbog toga sve više štedjeli. Dakle, to je prouzročilo sve slabiju potražnju (Amadeo, 2022).

Na dugoročne smjerove razvoja u stopama prometa i vlasništvu automobila odrazila se energetska kriza iz 1973. godine, što je dakako razumljivo. Razrada podataka iz tog vremenskog perioda naglasila je četiri osnovne stavke. Kao prvo, u usporedbi s 1973. godinom, u 1974. godini je pad razine automobilskog prometa svakog mjeseca iznosio otprilike 5%. Pod učinkom oskudice goriva i trodnevnog tjedna bili su prvi mjeseci u godini. Međutim, do ožujka oskudica goriva i trodnevni tjedan više nisu bili uzroci pada razine automobilskog prometa. Naredne brojke predstavljene u Tablici 1 prikazuju pad razine prometa u 1974. godini u usporedbi s 1973. godinom (Parish, 2009:10-11).

Tablica 1. Postotak promjena u razinama prometa

Mjesec	% promjene u razinama prometa (1974. u odnosu na 1972.)	% promjene u razinama prometa (1974. u odnosu na 1973.)
Travanj	4.6	-4.4
Svibanj	2.3	-1.3
Lipanj	3.3	-6.5
Srpanj	-1.4	-6.9
Kolovoz	3.2	-3.8
Rujan	1.0	-5.3
Listopad	2.0	-1.1
Studeni	3.0	-1.4
Prosinac	0.6	13.3

Izvor: autorica izradila tablični prikaz prema: Parish, 2009., str. 11

U vremenskom razdoblju kada su razine prometa ostvarivale rast generalno oko 5% na godišnjoj razini zabilježena su ta reduciranja. Shodno tome, nedvojbeno je da su zbog okolnosti krize iz 1974. godine i iznenadanog rasta cijena goriva razine prometa bilježile pad. Naime, ta smanjenja razine prometa su bila neznatna. Implicirala su cjenovnu elastičnost potražnje između 0,1 i 0,3. Zatim, zabilježena propala putovanja nisu bila zbog korištenja ostalih vrsta prijevoznih sredstava već zbog smanjene razine prometa. Što se tiče uporabe gradskog prijevoza, bile su prisutne slabije korekcije. Kao treće, tablica 2 u nastavku prezentira kako je smanjenje razine prometa nedjeljom bilo značajnije nego radnim danom te nešto više izraženo subotom nego radnim danom (Parish, 2009:11).

Tablica 2. Postotak promjene u razinama prometa (1974. u odnosu na 1972.)

Mjesec	% promjene u razinama prometa (1974. u odnosu na 1972.)			
	Radni dan	Subota	Nedjelja	Sveukupno
Travanj	6.4	3.9	-3.7	4.6
Svibanj	3.1	1.4	-0.8	2.3
Lipanj	5.0	-0.1	-0.5	3.3
Srpanj	0.6	-1.4	-9.8	-1.4
Kolovoz	4.5	1.2	-0.2	3.2
Rujan	2.6	-0.5	-4.8	1.0
Listopad	3.7	1.2	-4.6	2.0
Studeni	4.0	-0.0	1.1	3.0
Prosinac	1.5	0.2	-4.1	0.6

Izvor: autorica izradila tablični prikaz prema: Parish, 2009., str. 11

Nadalje, Tablica 3 prikazuje preraspodjelu prometa prema cilju putovanja i danu u tjednu.

Tablica 3. Podjela prometa prema cilju putovanja i danu u tjednu

	Svrha putovanja		
Dan u tjednu	Na posao i s posla (%)	Tijekom radnog vremena (%)	Ostalo (%)
Radni dan	30	22	48
Subota	10	5	85
Nedjelja	5	3	92

Izvor: autorica izradila tablični prikaz prema: Parish, 2009., str. 11

Prethodno prikazane tablice podrazumijevaju da primarni učinak nije bio na putovanja na radno mjesto ili tijekom radnog vremena, već na putovanja u slobodno vrijeme. I kao četvrto, učinak porasta cijena goriva bio je samo privremen. Cijene goriva krenule su se odvijati prema ranijim razinama nakon okončavanja recesije. To je, u ožujku 1975. godine, nakon iznošenja najnovijih prometnih predviđanja, Ministarstvo okoliša uvidjelo kao mogući rezultat (Parish, 2009:12).

5.3. Ekonomska kriza iz početka 90-ih (1990.)

Globalna kriza trajala je u razdoblju od 1990. do 1991. godine. U ranijim mjesecima 1990-ih godina, započeo je period pogoršanja u privredama SAD-a i ostalih svjetskih područja. Sa Zaljevskim ratom bila je povezana navedena kriza. Zaljevski rat predstavljao je nemire unutar Iraka i udruženih međunarodnih sila sa SAD-om na čelu. Posljedično, na financijski sustav, sveobuhvatnu privredu i razne društvene segmente kriza se u izuzetno velikoj mjeri nepovoljno odrazila. U periodu 1980-ih godina, odnosno prije ove globalne krize, SAD bilježile su doba gospodarskog procvata i blagostanja. Može se zaključiti kako je privreda na neki način i mogla očekivati gubitke jer su prethodno nastupile razne nesavršenosti i disproporcije. U razdoblju potkraj 1980-ih i ranih 1990-ih godina, odnosno kada je Hladni rat konačno bio okončan i kada su zemlje poput Indije, Kine i Brazila počele ostvarivati napredak, globalna ekonomija je iskusila ključne modifikacije. U sve većoj mjeri i sa sve značajnijim financijskim i trgovačkim pravcima, djelovalo je udruženo međunarodno gospodarsko društvo. Time je na udare i recesije globalno gospodarstvo postajalo sve neotpornije (TrendSpider, n.d.).

5.3.1. Uzroci krize

Uključujući brojne krize u Americi, učinkovitim privrednom napretku naštetio je čitav niz čimbenika. Monetarna politika Sustava federalnih rezervi, kriza štednje i kredita i energetska kriza povezana s prvim Zaljevskim ratom temeljne su problematike koje su prouzrokovale krizu (ClearBridge Investments, 2019).

Nizak proces za inflaciju i kamatne stope predstavljali su prvi mjeseci 1987. godine. Osnovni indeks potrošačkih cijena iznosio je 3,8% te se zatim povećao pa je do kraja 1988. godine iznosio 4,5%. Imajući na umu ne tako davnu, ali značajnu inflaciju iz ranog perioda 1980-ih godina, Sustav federalnih rezervi regirao je naglo i silovito. Za gotovo 400 baznih bodova porasla je razina sredstava Federalnih rezervi. U ranijim mjesecima 1989. godine ostvaren je maksimum od 9,75%. Naime, Federalne rezerve na Crni ponedjeljak smanjile su stope za 75 baznih bodova. Crni ponedjeljak (listopad 1987. godine) ostao je zapamćen kao šokantan gubitak američkih tržišta novca i vrijednosnih papira. Naime, dionice su u odnosu na prethodne najviše vrijednosti, zabilježile pad vrijednosti od 20% ili čak više od toga. Na svu sreću, realno gospodarstvo nije bilo zahvaćeno tim potpunim kolapsom američke burze (ClearBridge Investments, 2019).

Uslijed značajnog porasta kamatnih stopa, sa sve većim financijskim izdacima borile su se štedno-kreditne ustanove. Gotovo je 300 štedno-kreditnih ustanova u razdoblju između 1986. i 1989. godine doživjelo financijski kolaps. Brojna sredstva tih financijskih ustanova bili su krediti s nepromjenjivom kamatnom stopom. Štedno-kreditne ustanove sve su se više interesirale za razne špekulativne djelatnosti kako bi stekle ekonomsku korist i tako si olakšale svoje poslovanje. Naime, bilo je sve teže podmirivati financijske izdatke. S ciljem pružanja financijske potpore prezaduženim štedno-kreditnim ustanovama, s više od 25 milijardi dolara dokapitalizirana je Federal Savings and Loan Insurance Corporation 1986. i 1987. godine (ClearBridge Investments, 2019).

Negativni efekti ranijeg stezanja Federalnih rezervi i dalje su bili prisutni kada je tijekom polovice 1989. godine Sustav federalnih rezervi odlučio krenuti sa smanjivanjem kamatnih stopa. Kada je početkom kolovoza Irak izvršio udar na Kuvajt, kriza je dodatno ojačala. U iznosima između 15 i 20 dolara trgovalo se naftom prije spomenute agresije. Međutim, cijena nafte je u listopadu ostvarila maksimum te je iznosila čak 40 dolara. Cijena nafte je zatim bilježila pad te je do kraja godine cijena nafte iznosila 25 dolara. I kupce i poduzeća rast cijena

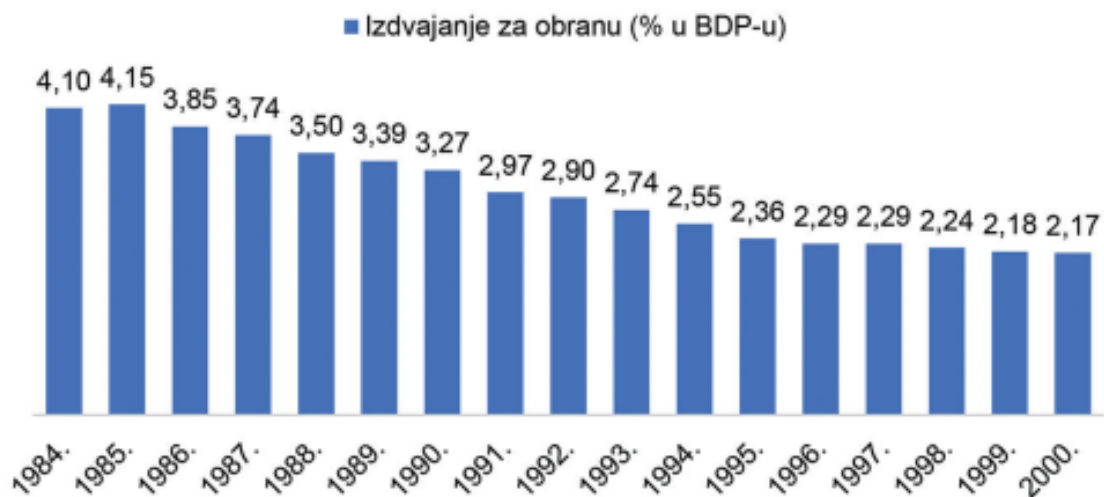
nafte naglo je uzdrmao. Samim time, povjerenje svih ljudi bilo je izuzetno narušeno u razdoblju nakon završetka agresije (ClearBridge Investments, 2019).

5.3.2. Posljedice krize

Za vrijeme djelovanja krize, razina nezaposlenosti ostvarila je porast od 2,3%. 1991. godine, privredna proizvodnja bilježila je pad od 4,5%, dok je bruto domaći proizvod ostvario pad od 1,4%. Shodno tome, krajnja posljedica je bila da su brojne tvrtke zbog prezaduženosti bile primorane otpustiti radnu snagu ili su pak doživjele financijski kolaps. U odjelima industrijske proizvodnje, opskrbnih lanaca i građevine, navedena teška situacija bila je izrazito zastupljena (TrendSpider, n.d.).

Globalna kriza prouzročila je negativne učinke ne samo u SAD-u, već i u brojnim drugim državama svijeta. Primjerice, Australija, Kanada i Ujedinjeno Kraljevstvo, kao i SAD, zbog globalne krize susretale su se s raznim slabostima financijskog sustava i bilježile su značajne gubitke u gospodarstvu. Na pojedine društvene segmente kriza je itekako ostavila posljedice. Naime, poduzetnička investiranja bila su sve rjeđa i značajan broj ljudi ostao je bez svojih poslova. Samim time, i potrošnja je bilježila značajan pad. Također, na zaposlenike sa slabijim plaćama nezaposlenost se ekstremno loše odrazila. S ozbiljnim financijskim komplikacijama borile su se brojne obitelji srednjeg društvenog sloja prvenstveno iz razloga jer su plaće bile reducirane ili članovi obitelji više nisu bili zaposleni. Sve je to dovelo do toga da je ova globalna kriza u SAD-u već prisutnu neuravnoteženost prihoda dodatno narušila. Pojedinci koji su bili izrazito imućni i koji su živjeli u blagostanju nisu u tolikoj mjeri osjetili teškoće koje je gospodarstvo trpilo (TrendSpider, n.d.).

Tržišta novca i vrijednosnih papira, za vrijeme kriznog razdoblja ostvarila su iznimne gubitke. Na mirovinsku štednju brojnih državljana SAD-a u velikoj se mjeri odrazio kolaps financijskih tržišta. Značajno su bile narušene vrijednosti njihovih investiranja. Stanovništvo SAD-a je zbog svoje mirovinske sigurnosti bilo sve više bilo uznemireno i skeptično. Upravo radi jačanja dugoročne stabilnosti štednja za mirovinu i socijalno osiguranje pokrenute su političke diskusije (TrendSpider, n.d.). Pomoću Grafikona 4 prikazan je prosjek svjetskog izdvajanja za obranu u razdoblju od 1984. do 2000. godine.

Grafikon 4. Prosjek svjetskog izdvajanja za obranu u razdoblju od 1984. do 2000. godine

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko rješenje od: Rukavina, Katavić (2022), prema World Bank

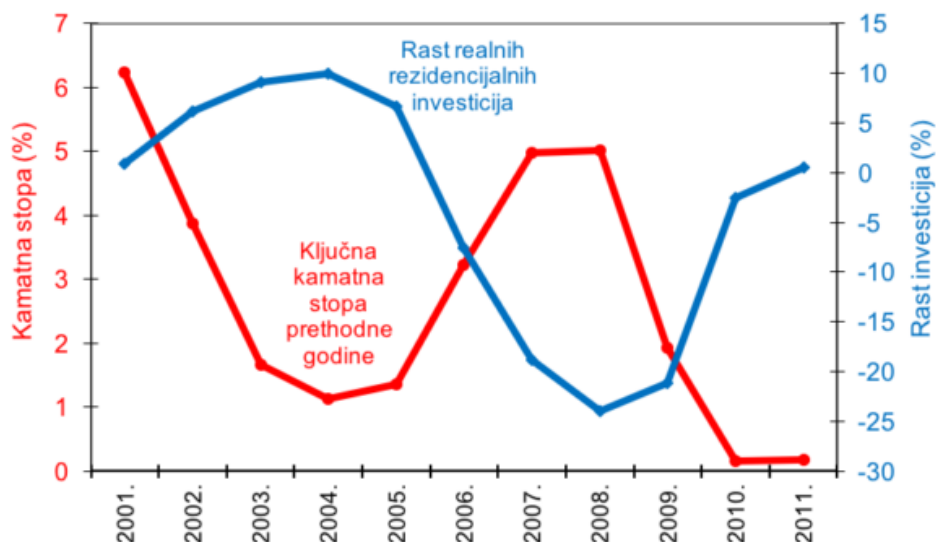
Grafikon 4 prezentira kako je prosjek izdvajanja za obranu na svjetskoj razini 1985. godine iznosio 4,15 %, dok je u 2000. godini iznosio 2,17 % što znači da je zabilježen pad od 1,98% (Rukavina, Katavić, 2022). Na temelju istraživanja ove ekonomske krize vidljivo je kako je gospodarstvo počelo bilježiti napredak nakon završetka krize koja je prevladavala tijekom 80-ih godina, ali brojne smetnje i dalje su bile zastupljene. Smatra se kako je poprilična glavina gospodarskog napretka u 80-im godinama bila ishod znatnog povećanja izdvajanja namjenjenih za obranu, što se može i vidjeti iz Grafikona 4. Naime, prema Grafikonu 4 prosjek izdvajanja za obranu sredinom 1980ih godina, odnosno 1984. godine iznosio je čak 4,10%, a iduće godine prosjek se još više povećao. Međutim, početkom 90-ih došlo je do zaustavljanja tih povećanih izdvajanja za obranu te su zabilježena golemo otpuštanja zaposlenih što je u krajnjem slučaju rezultiralo popriličnim rastom udjela nezaposlenih osoba. Ta situacija dovela je do otpuštanja radnika i u raznim privrednim sektorima. Prema tome, može se zaključiti kako su povećana izdvajanja za obranu zataškala ključne teškoće.

5.4. Globalna financijska kriza (2007. – 2008.)

Pojednostavljen prijenos sredstava između država, osigurao je upravo proces globalizacije. Međutim, jasno je da se ne prenose samo oni pozitivni učinci globalizacije, već i oni negativni. Pravi primjer negativnog učinka globalizacije je kriza koja je u izuzetno umreženom svijetu, naglo ostavila posljedice na privrede brojnih država svijeta (Gambiraža, Ergović, 2023:51). Globalnu ekonomsku krizu koja je nastala 2008. godine, ka financijskom sustavu Europe orijentirao je upravo bankrot značajnih financijskih institucija SAD-a. Sagledavajući intenzitet krize u određenim državama, analize su otkrile da je u naprednim državama kriza bila učinkovitija (Gambiraža, Ergović, 2023:51, prema Benić, 2012).

5.4.1. Uzroci globalne financijske krize

Nakon što je investicijska banka Lehman Brothers doživjela slom, kulminacija financijske panike uistinu je dodatno pojačala već prisutnu kriznu situaciju. Međutim, stvaranje krize prouzročila je američka centralna financijska institucija, poznata pod imenom „Fed“, a ne nezavisno ophođenje tržišnih čimbenika. U prvoj polovini desetljeća je prvenstveno politikom iznimno niskih kamatnih stopa, Fed prouzrokovao golemo širenje zajmova. To je, naime, dovelo do nekontroliranih stambenih investiranja i značajnog rasta cijena nekretnina. Zatim, Fed je kamatne stope ekstremno povisio. Tim činom uvelike je prouzročen pad kreditiranja, gradnje i kupovina stambenih jedinica. Također su nadmašene cijene nekretnina i prouzročen je pojačan prestanak otplate hipotekarnih zajmova. To potvrđuje Grafikon 5 na kojem je u 2006. i 2007. godini na porast realnih stambenih ulaganja prikazan nepovoljan učinak poprilično visoke glavne kamatne stope. U 2007. i 2008. godini je taj učinak iskazan (Oračić, 2017). Čimbenik koji je u znatnoj mjeri potaknuo napredak krizne problematike bila su politički vođena cjelokupna pravila zadužena za kontroliranje. Razlog za ovakvo mišljenje može se pronaći u činjenici da je značajan rast potražnje za nekretninama prouzročio ogroman rast cijena nekretnina što je u konačnici izazvalo previsoke cijene nekretnina.

Grafikon 5. Ključna kamatna stopa i rast realnih stambenih investicija u Sjedinjenim Američkim Državama

Izvor: autorica preuzela gotov grafički prikaz od: Oračić (2017), prema Bureau of Economic Analysis, Federal Reserve (n.d.)

U svom radu Dimitrijević (2014:69) tvrdi da su odstupanje države, liberalizacija i deregulacija sažeto iskazani temeljni uzročnici nastanka krize. Opširnija razrada naglašava iduće uzroke: odbacivanje kejnzijanskog sporazuma te modela “države blagostanja”; premoć neoklasične ekonomske doktrine za koju se u brojnim elementima potvrđuje da umjesto stabilnog i kompletnog znanstvenog modela prezentira pseudo i ideologijsku filozofiju; površno i bespogovorno uvažavanje teorije i primjene tržišnog fundamentalizma i laissez faire politike koja je maksimalno ograničila funkciju države; primjenjivanje politike Washingtonskog konsenzusa kojeg su međunarodne financijske institucije promovirale državama Trećeg svijeta kao formular konceptualnog prilagođavanja te koji je kao ekonomska politika bio nadmoćan i u tranzicijskim državama; izostanak tržišne usklađenosti i kontrole od strane nadležnih tijela; sasvim prenapuhano i deregulirano financijsko tržište pod utjecajem povoljnog novca i ideologije slobodnog tržišta; sebičnost nadmoćne skupine, koja je izazvala značajnu podjelu društvenog blagostanja koristeći se liberalizacijom te tako pridonijela onim najmoćnijim skupinama.

Prekomjerno pouzdanje u strana izravna ulaganja je kao koncept napretka u srednjem roku otkrilo svoju nedjelotvornost te je to jedan od temeljnih uzročnika nastanka krize u Mađarskoj. Nadalje, u Irskoj, Grčkoj i Španjolskoj je primarni uzročnik snažnog porasta nezaposlenosti i

krize javnih dugova bilo upravo zalaganje s ciljem izbjegavanja sloma najznačajnijih financijskih institucija, navodi Dimitrijević (2014:70).

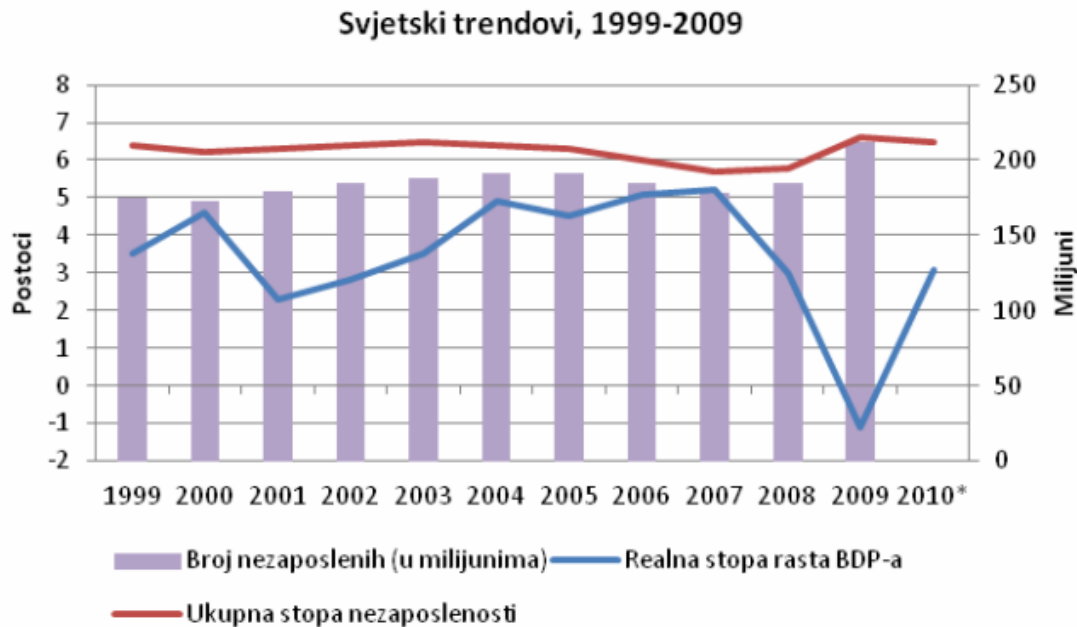
Saznanjem o nastanku ove krize proizašlo je uvjerenje o važnosti znatnog rasta neravnopravnosti. Naime, rast neravnopravnosti jedan je od svakojakih uzročnika nastanka globalnih kriza. O uzročnoj vezi ekonomskih kriza i neravnopravnosti gledišta su konstantno razdijeljena. Tako je ovaj poremećaj postao ključno pitanje izučavanja nestabilnosti u području makroekonomije, kako na državnoj tako i na međunarodnoj razini. Očigledno je da su politički, socijalni i ekonomski problemi rezultat trenda povećanja neravnopravnosti, navodi Šuković (2013:151).

Prema mišljenju ovog autora, „fiskalna politika ima najjaču ulogu u regulaciji tržišnih nesavršenosti, eksternalija i ravnomjerne raspodjele nacionalnoga i globalnoga dohotka“ (Jurčić 2010:332). Ovakvo gledište proizašlo je iz vidljivih saznanja da je ignoriranje učinaka fiskalne politike bilo upravo jedan od uzroka nastanka ove krize. Sve ono što fiskalnoj politici nije bilo dopušteno da uredi u periodima prije pojave krize, to je trebala učiniti što brže i efikasnije u periodu nakon pojave krize kako bi nastale posljedice što prije i što brže bile otklonjene. Ova kriza može poslužiti kao pouka ukoliko ponovno nastanu krizne problematike u budućnosti i tada treba imati na umu izuzetnu važnost djelovanja fiskalne politike u čitavom gospodarskom sustavu.

5.4.2. Posljedice globalne financijske krize

Negativni učinci globalne financijske krize bili su itekako rašireni. Sagledano na globalnoj razini, negativni učinci krize su sljedeći: znatno smanjenje ekonomske djelatnosti, efikasnosti, proizvodnosti, stranih izravnih ulaganja, unovčivosti, propadanje bankarskog sustava, smanjenje izvoza, slabljenje fiskalne uloge zbog sankcija za poticanje potrošnje, a to je u brojnim zemljama uzrokovalo eksplozivan rast duga. Polazeći od intenziteta naprednosti zemlje analiziraju se mnogobrojni štetni učinci. Uzimajući za primjer razvijene države, kriza je prouzročila smanjenje unovčivosti uslijed pogoršanja stanja financijskog sustava. To se reflektiralo na pad ulaganja i potrošnje, a slijedom toga i na pad produktivnosti i rast BDP-a. Što se tiče država u razvoju, kriza se odrazila na propadanje financijskog sustava te na pad stranih izravnih ulaganja i na smanjenje izvoza. Za siromašne države poznato je da je kriza prouzročila pad stranih izravnih ulaganja i izvoza te pomanjkanje zajmova i dobrovoljnih potpora od razvijenih država (Kilibarda i dr., 2011:7-8).

2009. godine je cjelokupna ekonomija bilježila napredak. Međutim, prenaplašene signale napretka nisu bilježila tržišta rada. Prema podacima ILO-a, Grafikon 6 prikazuje da je nakon što je zabilježen pad razine nezaposlenosti četiri godine za redom, u 2007. godini globalna razina nezaposlenosti bilježila rast od 5,7%, a u 2009. godini do 6,6%. Prema tome, od perioda 1998. godine, to je najznačajniji porast (Obadić, 2011:5, prema Svjetska banka, 2009:1, ILO, 2010:9).

Grafikon 6. Trendovi globalne nezaposlenosti i stopa rasta BDP-a u razdoblju od 1999. do 2009. godine

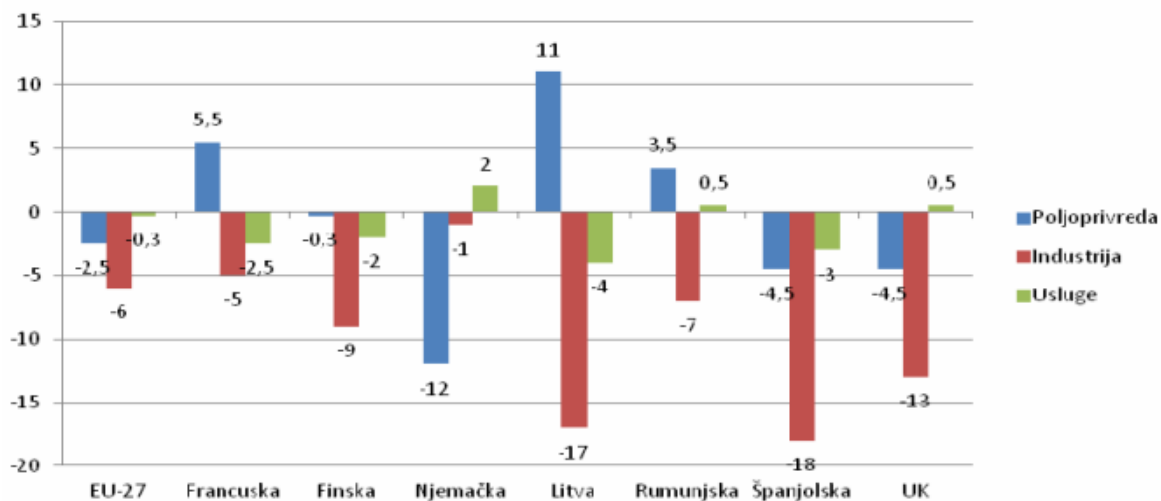
Izvor: autorica preuzela gotov grafički prikaz od: Obadić (2011), str. 5, prema ILO (2010)

Analizirajući Grafikon 6, pretpostavljeno je kako je u 2009. godini u svijetu bilo 212 milijuna nezaposlenih ljudi. Naime, ako se za usporedbu uzme razdoblje od 2007. godine, zabilježen je značajan porast od čak 34 milijuna nezaposlenih ljudi. Učinak javnih djelovanja reflektiraju prethodno spomenute pretpostavke globalne nezaposlenosti. Cilj toga je reduciranje lošeg učinka na tržište rada i odupiranje financijskoj krizi. U razdoblju od 2008. do 2009. godine, najznačajniji rast od 2,3 postotna boda zabilježen je u razinama nezaposlenosti i to u državama Europske unije i u razvijenim državama (Obadić, 2011:5, prema ILO, 2010:9).

Bilo je sasvim očekivano da će doći do pada investicija poduzeća i do iznenadnog rasta nezaposlenosti s obzirom na to da je potrošnja kućanstava bila znatno reducirana, a raspoloživost zajmova bivala je slabija i izrazito skuplja. U izrazito teškoj krizi našle su se SAD, a u periodu 2008. i 2009. godine je praktički devet milijuna ljudi odnosno 6% radne snage izgubilo svoja radna mjesta. Takva krizna situacija dovela je do toga da su ljudi čak i pri

završetku krize bili uplašeni i isfrustrirani te se nisu usudili ponovno potražiti posao. To je, naime, prouzročilo značajan pad stope aktivne radne snage. Prema tome, zaključeno je kako su pravu stopu nezaposlenosti podcjenjivala ponovna mjerenja stope nezaposlenosti (Marshall, 2009, navedeno u Thakor, 2015).

Za vrijeme djelovanja globalne ekonomske krize u određenim sustavima izuzetno je velik broj ljudi ostao bez posla. Određeni sustavi mogu biti značajnije ugroženi od ostalih sustava. Prethodna znanja iz prilično bliske prošlosti tijekom kriza u zemljama Europske unije to potvrđuju. Što se tiče globalne ekonomske krize iz 2008. godine, statistički pokazatelji naglašavaju kako je u industrijskom sustavu bio prisutan najznačajniji pad. Grafikon 7 prikazuje da, sukladno s Nacionalnom klasifikacijom djelatnosti, korekcije zaposlenosti po sustavima između 2. kvartala 2009. i 2008. godine u Ujedinjenom kraljevstvu i u Njemačkoj potvrđuju disproporcije standarda među zemljama. Naime, obje navedene zemlje su najznačajnije europske ekonomije (Obadić, 2011:6).

Grafikon 7. Zaposlenost u poljoprivredi, industriji i uslugama, EU i određene europske države, postotna promjena između 2. kvartala 2008. godine i 2. kvartala 2009. godine

Izvor: autorica preuzela gotov grafički prikaz od: Obadić (2011), str 7., prema Eurostat, European Labour Force Survey

U prerađivačkoj industriji u Ujedinjenom kraljevstvu te u sektoru rudarstva i vađenja u Njemačkoj potvrđeni su najznačajniji gubici djelatnosti. Međutim, pad djelatnosti bio je zabilježen u obavještanju i prijenosu podataka u Ujedinjenom kraljevstvu te u poljoprivredi i „ostalim uslužnim aktivnostima“ u Njemačkoj. Globalna ekonomska kriza u naprednim ekonomskim politikama najvažniji učinak imala je na reduciranje radne aktivnosti u

proizvodnom sustavu, što potvrđuju agregatni podaci za EU-27 u prethodno prikazanom grafičkom prikazu. Španjolska, Ujedinjeno kraljevstvo i Litva bilježili su najveći postotni pad zaposlenosti u privredi. Najmanje značajan pad zaposlenosti ostvario je sektor usluga. Iako, najveći padovi u uslugama od 2,0% i više bili su potvrđeni u Španjolskoj, Francuskoj i Litvi. Što se tiče zaposlenih u sektoru određenih usluga, može se zaključiti kako je također bio ostvaren značajan pad zaposlenih (Obadić, 2011:7, prema Stehrer, Ward, 2010:34).

Analizirajući ovu krizu, može se zaključiti da su nepravilnosti u sklopu financijskog sektora zahvatile brojne druge sustave te se financijska kriza, iako su se učinile potrebne sankcije za što brži i učinkovitiji izlazak iz krize, može se reći transformirala u izuzetno katastrofalnu ekonomsku krizu koja je zatim poprimila globalne razmjere. Naime, vrlo dobro je poznato kako je navedena globalna ekonomska kriza bila najteža nakon Velike depresije (1929.). Uočljivo je da je upravo intenziviranje kreditnih standarda te povlačenje kapitala u cjelokupnom svjetskom gospodarstvu prouzročilo značajno reduciranje kako proizvodnje, isto tako i potrošnje. Prouzročen je i izniman porast nezaposlenosti koji je nadalje doveo do izrazito negativnih učinaka za brojne svjetske zemlje, a to je prethodno prikazano i objašnjeno pomoću Grafikona 6. Zatim, u industrijskim sektorima je koncem 2008. godine zabilježen znatan pad aktivnosti (Grafikon 7). U 2009. godini umjesto da je zabilježen oporavak, krizna problematika dodatno je otežana. Primjetno je kako je sve veći porast nezaposlenog stanovništva bila najteža posljedica globalne ekonomske krize. Ovakva problematika zahvatila je zemlje širom svijeta, međutim Sjedinjene Američke Države bile su u najtežem položaju.

6. Načini jačanja otpornosti gospodarstva RH na ekonomske krize

S mnogobrojnim različitim vrstama kriza Europska unija susretala se kroz povijest. S ciljem poboljšanja svojih vještina za bavljenje s neodgodivim kriznim stanjima u budućem vremenu, polagano je vršila zakonodavne reforme i reforme u politikama. Brojne krize s kojima se suočavala Hrvatska i čitav svijet, dokazale su da nemaju granice te da bivaju sve kompliciranije. Kako bi se ostvarilo djelotvorno rukovođenje kriznim stanjima te kako bi se ljudi obranili od kriznih utjecaja, Europska unija i zemlje pripadnice Europske unije oformile su principe prekograničnog zajedničkog djelovanja i potpore. Jasno je da konstantno treba jačati odgovor EU-a na krize. EU treba ojačati međusektorsko i prekogranično upravljanje kriznim stanjima da bi poboljšao svoju otpornost na buduće potencijalne probleme. 2021. godine, Vijeće je prihvatilo stavove o osnaživanju spremnosti, otpornosti na nadolazeće krize i vještina za odgovor. Bez obzira na to je li kriza izazvana ponašanjem pojedinaca ili je pak prirodna, u slučaju njenog pojavljivanja, kako bi osigurao potporu i riješio kriznu problematiku, EU ima na raspolaganju razne principe koji su u nastavku detaljnije objašnjeni. Tako će se pokušati pobliže objasniti na koje sve načine se Hrvatska trudi osnažiti otpornost na ekonomske krize kako bi gospodarstvo uspjelo napredovati i u budućnosti znalo izbjeći potencijalne krize.

Mehanizam Unije za civilnu zaštitu služi kako bi se uskladio odgovor na nivou EU-a na prirodne katastrofe i katastrofe prouzročene ponašanjem pojedinaca. Svrha tog mehanizma je: stimulirati međusobno djelovanje nacionalnih tijela i civilne zaštite, jačati medijsku svijest i spremnost za krize, brzo i efikasno djelovanje i koordinirana potpora uzdrmanim područjima. Nadalje, kako bi se u slučaju značajnih prirodnih nepogoda pružila europska potpora područjima u Europi, 2002. godine je utemeljen Fond solidarnosti Europske unije. Također, s ciljem unapređenja djelovanja Unije u smislu prevencije, prepoznavanja i brze reakcije na prekogranične zdravstvene krize, EU je unutar paketa o europskoj zdravstvenoj uniji izglasao četiri ključne direktive. U pitanju su iduće sankcije: korigirane naredbe Europskog centra za sprečavanje i kontrolu bolesti i Europske agencije za lijekove, nova direktiva o snažnim prekograničnim prijetnjama zdravlju i hitni koncept u pogledu zdravstvenih protumjera. Poznato je i kako je europski prehrambeni lanac prilično neotporan i ranjiv kada je pitanju nešto teža problematika vezana za nabavu dovoljne količine hrane. Shodno tome, u studenome 2021. godine je Europska komisija izdala komunikaciju u kojoj se prezentira program za neočekivane situacije. Cilj programa je pružanje sigurnosti opskrbe hranom u Europi za vrijeme teških kriza. Svrha izglasanih sankcija je pružiti potporu EU-u u susretanju s problemima poput izuzetno

nepovoljnih vremenskih uvjeta, nedostatka temeljnih resursa, zatim s problematikom zdravlja životinja i biljaka. Nadalje, EU je 2016. godine uveo Direktivu o sigurnosti mrežnih i informacijskih sustava. To je, naime, na nivou EU-a prva izvršna mjera. Poticanje značajnijeg partnerstva između država EU-a u smislu temeljnog pitanja kibersigurnosti upravo je svrha te mjere. Da bi se zajamčilo da su najbitniji sustavi poput energetike, vode, prometa i zdravstva sposobni izbjeći nered, 2022. godine Vijeće EU-a je predstavilo nova načela. U što većoj mjeri osnažiti fizičku izdržljivost i reducirati slabosti kritičnih subjekata upravo je svrha tih načela. U studenom 2022. godine je od strane Vijeća predstavljen službeni dokument o digitalnoj operativnoj otpornosti u kojem se za sigurnost mrežnih i informacijskih sustava specificiraju posebni prijedlozi. Naime, značajno unaprijeđivanje i učvršćivanje informatičke sigurnosti financijskih subjekata njegova je svrha. Navedenim službenim dokumentom kreira se zakonodavni mehanizam za digitalnu operativnu otpornost (Europsko vijeće, Vijeće Europske unije, 2022).

Prema uvjerenjima analitičara predkriznog *boom*-a, ciklus gospodarskog razvoja obično predstoji drastičnom kolapsu i u konačnici recesiji. U razdoblju gospodarskog napretka neumjerena potrošnja može izazvati opasne nuspojave za dugoročni napredak. Shodno tome, izuzetno je važno otkriti na koji način onemogućiti nastanak takozvanog „pregrijavanja“ u razdoblju pojačanog rasta. U većini slučajeva se snažno širenje zajmova privodi kraju ostrim padom gospodarskog razvoja i recesijom financijskog sustava. U skladu s time očigledno je da je nagli rast zajmova potrebno blokirati, prvenstveno ako je razina rasta realnog sektora značajno manja od rasta zajma. U razmjerima koji neće oštetiti održivost kompletnog modela treba se odvijati neskladnost realnog i financijskog sustava. Slabija ulaganja i potrošnja zbog slabijeg rasta kredita kao posljedicu imalo bi i manji dohodak. Uostalom, najvažnije je spoznati u kojem trenutku je vlada dužna otežati rast kredita, kakvu vrstu politike treba upotrijebiti i u kojoj mjeri treba vršiti kontrolu. Prethodni događaji s kojima se susrela Hrvatska sugeriraju da je prijeko potreban spoj specifičnih politika. Na taj način bi se onemogućilo pregrijavanje i početak krize. Točnije, na pravilan način treba uskladiti primjenu fisklane, monetarne i financijske politike, navodi Šuković (2013:164-165).

Postojanje ozbiljnih „strukturnih disproporcija“ na svjetskom tržištu najvažniji je nagovještaj prijetnje. Značajni poremećaj tekućeg računa krajnji je ishod ekspanzije ulaganja ili potrošnje, poduprte politikom deviznog tečaja te fiskalnom i monetarnom politikom. Podučeni povijesnim događajima, s naglom i šokantnom izmjenom relativnih cijena završava se razdoblje s golemim

tekućim gubitkom. Neophodno je umanjiti negativne učinke mogućeg ekstremnog pregrijavanja. Da bi se to postiglo, potrebno je sustav deviznog tečaja te monetarnu i fiskalnu politiku uskladiti s navedenim izazovima (Šuković, 2013:165).

7. Zaključak

Evidentno je da je globalizacija ključan odnosno neizostavan i eventualno napredan mehanizam. Međutim, kako se ne bi stvorile neravnoteže u društvu i kako ne bi došlo do raznih vrsta sukoba i prijetnji, izuzetno je važno kontinuirano preispitivati i izmjenjivati prioritete i zakone. Isto tako, ne treba dopustiti i prihvatiti da globalizacija pridonosi samo moćnim skupinama društva već svim državama i svim ljudima svijeta. Krize u gospodarstvima nisu neophodne, međutim treba uzeti u obzir mogućnost njihova pojavljivanja pa samim time pojedinci pa i čitava gospodarstva trebaju biti pripravnici kako bi se mogli na ispravan način izboriti s krizom te spriječiti nastanak štete. Važno je napomenuti kako je izuzetno teško uvidjeti mogućnost razvitka krize te spriječiti nastanak krize. Uočljivo je da su krize same po sebi izrazito komplicirane te stoga nije moguće problematiku riješiti predstavljanjem uobičajenih i praktičnih rješenja. Analizirajući različite vrste kriza koje su se pojavljivale kroz povijest, vidljivo je da ih se može rasporediti prema mogućnostima njihova pojavljivanja. Shodno tome, poznate su i varijante te stadiji u kojima se krize javljaju. Prethodno navedeno pridonosi uspješnoj izradi plana za rješavanje kriza. U slučajevima pojavljivanja kriznih problematika, najčešće se krivi pojedince zbog prouzročnog stanja, međutim bitno je spoznati da je čitavo društvo zapravo odgovorno. Velik dio odgovornosti imaju državne vlasti jer one svojim principima djelovanja uvelike mogu utjecati na stanje u gospodarstvu.

U radu su se analizirale četiri najznačajnije ekonomske krize koje su prevladavale tijekom 20. i 21. stoljeća, a to su: Velika depresija (1929. – 1933.), velika energetska kriza (1973.), ekonomska kriza iz početka 90-ih (1990.) i globalna financijska kriza (2007. – 2008.). Detaljnim istraživanjem uzroka i posljedica navedenih kriza donesen je zaključak da su dvije najteže ekonomske krize u povijesti bile upravo Velika depresija (1929. – 1933.) i globalna financijska kriza (2007. – 2008.). Te dvije krize bile su toliko jake da su se odrazile na cjelokupno svjetsko gospodarstvo i stanovništvo. Detaljnim istraživanjem navedenih ekonomskih kriza jasno je da su baš pojedinci odgovorni za nastanak kriznih problematika.

Principi kojima se Hrvatska trudi poboljšati otpornost na ekonomske krize kako bi gospodarstvo ojačalo i u budućnosti izbjeglo moguće krize su: uspostavljanje sustava civilne obrane, inovativno političko rješenje za krizu, spremnost i valjana reakcija na zdravstvene krize, obrana kritične infrastrukture te mrežnih i informacijskih sustava, pravilan način usklađivanja

primjene fiskalne, monetarne i financijske politike, sustav deviznog tečaja te monetarnu i fiskalnu politiku uskladiti s određenim izazovima.

Literatura

Internetski izvori:

1. Amadeo, K. (2022). OPEC Oil Embargo. Dostupno na: <https://www.thebalancemoney.com/opec-oil-embargo-causes-and-effects-of-the-crisis-3305806> [pristupljeno 23. kolovoza 2023.]
2. Bićanić, I., Deskar-Škrbić, M. (2018). Teorije poslovnih ciklusa. Dostupno na: <https://arhivanalitika.hr/blog/b2b-br-13-teorije-poslovnih-ciklusa/> [pristupljeno 15. kolovoza 2023.]
3. Britannica (2023). Arab oil embargo. Dostupno na: <https://www.britannica.com/event/Arab-oil-embargo> [pristupljeno 24. kolovoza 2023.]
4. Corbett, M. (2013). Oil Shock of 1973-74. Dostupno na: <https://www.federalreservehistory.org/essays/oil-shock-of-1973-74> [pristupljeno 27. kolovoza 2023.]
5. ClearBridge Investments (2019). Recession Indicators Update: Lookback to 1990 Recession. Dostupno na: <https://www.clearbridge.com/blogs/2019/recession-indicators-update-lookback-to-1990-recession> [pristupljeno 27. kolovoza 2023.]
6. Duignan, B. (n.d.). Causes of the Great Depression. Dostupno na: <https://www.britannica.com/story/causes-of-the-great-depression> [pristupljeno 16. kolovoza 2023.]
7. Europsko vijeće, Vijeće Europske unije (2022). Kako EU odgovara na krize i gradi otpornost? Dostupno na: <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-crisis-response-resilience/> [pristupljeno 7. rujna 2023.]
8. Europski parlament (2023). Gospodarske prednosti globalizacije u Europi: činjenice i brojke. Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/economy/20190603STO53520/globalizacija-donosi-nove-poslovne-prilike-i-koristi-za-potrosace> [pristupljeno 17. kolovoza 2023.]
9. Europski parlament (2023). Utjecaj globalizacije na zaposlenost i EU. Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/economy/20190712STO56968/utjecaj-globalizacije-na-zaposlenost-i-eu> [pristupljeno 15. kolovoza 2023.]

10. Franklin D. Roosevelt Library & Museum (n.d.). Great Depression Facts. Dostupno na: <https://www.fdrlibrary.org/great-depression-facts> [pristupljeno 22. kolovoza 2023.]
11. Gambiraža, I., i Ergović, A. (2023). 'Uzroci i posljedice gospodarskih kriza s naglaskom na Republiku Hrvatsku', *Oeconomica Jadertina*, 13(1), str. 50-64. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/437716> [pristupljeno 1. rujna 2023.]
12. Hrvatska enciklopedija (2021). Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=17360> [pristupljeno 20. kolovoza 2023.]
13. Ivanović, V. (2014). 'Pojam krize: konceptualni i metodologijski aspekti', *Međunarodne studije*, XIV(2), str. 9-29. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/143305> [pristupljeno 20. kolovoza 2023.]
14. Jagić, S., Vučetić, M. (2012). Globalizacijski procesi i kultura. *Acta Iadertina*, 9, str. 15-24. Dostupno na: file:///C:/Users/COMP/Downloads/678985.02jagic_vucetic.pdf [pristupljeno 14. kolovoza 2023.]
15. Jurčić, Lj. (2010). 'Financijska kriza i fiskalna politika'. *Ekonomski pregled*, 61 (5 – 6), str. 317 – 334. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/85872> [pristupljeno 18. kolovoza 2023]
16. Kettell, S. (n.d.). Oil crisis. Dostupno na: <https://www.britannica.com/money/oil-crisis> [pristupljeno 23. kolovoza 2023.]
17. Kilibarda, M., Nikčević, A., Milić, D., Mićunović, A. (2011). *Globalna finansijska kriza i odgovor Evropske unije*. Podgorica. Centralna banka Crne Gore. Dostupno na: https://www.cbcg.me/slike_i_fajlovi/fajlovi/fajlovi_publicacije/radne_studije/global_na_finansijska_kriza.pdf [pristupljeno 18. kolovoza 2023]
18. Legčević, J., i Taučer, K. (2014). 'Krizni menadžment u funkciji nove teorije menadžmenta', *Ekonomski vjesnik*, XXVII(1), str. 199-208. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/188682> [pristupljeno 15. rujna 2023.]
19. Macrotrends (n.d.). Dow Jones - 1929 Crash and Bear Market. Dostupno na: <https://www.macrotrends.net/2484/dow-jones-crash-1929-bear-market> [pristupljeno 3. rujna 2023.]
20. Mesarić, M. (2007). 'Kako promijeniti model globalizacije da ona služi dobrobiti čovječanstva i napretku ljudske civilizacije - analiza Josepha Stiglitz', *Ekonomski pregled*, 58(5-6), str. 347-384. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/en/file/20678> [pristupljeno 14. kolovoza 2023.]

21. Newfoundland and Labrador Heritage (2007). Great Depression - Impacts on the Working Class. Dostupno na: <https://www.heritage.nf.ca/articles/politics/depression-impacts.php> [pristupljeno 26. kolovoza 2023.]
22. Obadić, A. (2011). 'Utjecaj financijske krize na globalno tržište rada', EFZG working paper series, (07), str. 1-16. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/201693> [pristupljeno 29. kolovoza 2023.]
23. Oračić, D. (2017). Što je, zapravo, izazvalo Veliku recesiju? Dostupno na: <https://arhivanalitika.hr/blog/sto-je-zapravo-izazvalo-veliku-recesiju/> [pristupljeno 30. kolovoza 2023.]
24. Pells, R., Romer, C. (n.d.). Great Depression. Dostupno na: <https://www.britannica.com/money/topic/Great-Depression#ref234439> [pristupljeno 30. kolovoza 2023.]
25. Parish, D. (2009). The 1973 – 1975 Energy Crisis and Its Impact on Transport. Dostupno na: https://www.racfoundation.org/assets/rac_foundation/content/downloadables/energy%20crisis%20-%20parish%20-%20161009%20-%20report.pdf [pristupljeno 2. rujna 2023.]
26. Richardson, G. (2013). Banking Panics of 1930-31. Dostupno na: <https://www.federalreservehistory.org/essays/banking-panics-1930-31#footnote4> [pristupljeno 29. kolovoza 2023.]
27. Rukavina, V., i Katavić, I. (2022). 'Analiza uzroka i posljedica globalnih ekonomskih kriza 20. i 21. stoljeća', *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E*, 12(1), str. 45-65. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/405192> [pristupljeno 5. rujna 2023.]
28. Statista Research Department (2022). Dow Jones - Entwicklung im Zuge des Börsencrash 1929. Dostupno na: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1121150/umfrage/entwicklung-des-dow-jones-im-zuge-des-boersencrash-1929/> [pristupljeno 4. rujna 2023.]
29. Staničić, M. (2000). 'Globalno gospodarstvo i globalizacija', *Ekonomski pregled*, 51(9-10), str. 918-927. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/45482%20> [pristupljeno 20. kolovoza 2023.]
30. Šuković, D. (2013). *Nejednakosti, nezaposlenost i kriza*. Beograd. Institut društvenih nauka. Dostupno na: https://www.idn.org.rs/biblioteka/DSukovic_Nejednakost_2013.pdf [pristupljeno 17. kolovoza 2023.]

31. TrendSpider (n.d.). The Gulf War Recession (1990-1991). Dostupno na: <https://trendspider.com/learning-center/the-gulf-war-recession-1990-1991/> [pristupljeno 7.rujna 2023.]
32. Thakor, A. (2015). The Financial Crisis of 2007–2009: Why Did It Happen and What Did We Learn?, *The Review of Corporate Finance Studies*, 4(2), str. 155–205. Dostupno na: <https://academic.oup.com/rcfs/article/4/2/155/1555737> [pristupljeno 23. kolovoza 2023.]
33. Vujović, D. (2007). 'Opasnost - "globalno selo"?', *MediAnali*, 1(2), str. 189-190. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/65261> [pristupljeno 15. rujna 2023.]
34. Zbornik Univerziteta Edukons za društvene nauke (2014). Velika recesija i kriza neoliberalne ekonomije. Dostupno na: <https://educons.edu.rs/wp-content/uploads/2016/01/Zbornik-2014.pdf> [pristupljeno 23. kolovoza 2023.]

Popis tablica

Tablica 1. Postotak promjena u razinama prometa	19
Tablica 2. Postotak promjene u razinama prometa (1974. u odnosu na 1972.).....	20
Tablica 3. Podjela prometa prema cilju putovanja i danu u tjednu	21

Popis grafikona

Grafikon 1. Dow Jones - Gospodarski kolaps 1929. godine i medvjede tržište	13
Grafikon 2. Ukupan broj obustava banaka u razdoblju od 1921. do 1936. godine.....	14
Grafikon 3. Prikaz cijena sirove nafte po barelu od 1946. godine	17
Grafikon 4. Prosjek svjetskog izdvajanja za obranu u razdoblju od 1984. do 2000. godine	24
Grafikon 5. Ključna kamatna stopa i rast realnih stambenih investicija u Sjedinjenim Američkim Državama.....	26
Grafikon 6. Trendovi globalne nezaposlenosti i stopa rasta BDP-a u razdoblju od 1999. do 2009. godine.....	28
Grafikon 7. Zaposlenost u poljoprivredi, industriji i uslugama, EU i određene europske države, postotna promjena između 2. kvartala 2008. godine i 2. kvartala 2009. godine	29

Popis slika

Slika 1. Dimenzije globalizacije.....	4
Slika 2. Faze poslovnog ciklusa	9